

Wollman, Frank

Slovanství v jazykově literárním obrození u nás

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1958, vol. 7, iss. D5, pp. [5]-47

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108781>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

FRANK WOLLMAN

SLOVANSTVÍ V JAZYKOVĚ LITERÁRNÍM OBROZENÍ U NÁS

1.

Obecně se uznává, že se v době obrození československá oblast stala středem slovanství a toho, čemu se pak dávalo jméno slovanské vzájemnosti se vši neurčitostí obsahu toho výrazu. Je proto nutné všimnout si blíže tohoto zjevu u Čechů a Slováků.

Tradice humanisticko-barokního slovanovědění a slovanomilství, interese o Slovany, slovanění, vedou do české literatury v Čechách, na Moravě i na Slovensku, a to jak do katolické, tak do evangelické literatury. Jsou výrazem citu a někde už povědomí příbuznosti s jinými Slovany v pracujícím lidu, který se stýká na etnických přechodech s Poláky, Ukrajinci, Srby, Charváty i Slovinci. Inteligence, která vychází z pracujícího lidu různých národností, stýká se mezi sebou v kulturních střediscích politických (ve Vídni, v Praze, v Bratislavě, v Prešově, v Pešti); stýká se v učilištích a seminářích katolických v těchto a jiných městech i na evangelických učilištích, pokud jsou, na universitách rakouských i německých a konečně v praxi samé. Rakousko a zejména Uhry jsou velmi pestrým žalářem národností slovanských (ovšem i rumunské národnosti) a v sociálním ohledu i národnosti-žalářníci, německá a maďarská, jsou v žaláři samy.

U všech národností slovanských přechod v buržoasní národ je provázen tu silnějším, tu slabším vědomím příbuznosti s ostatními slovanskými národnostmi na jedné straně a na druhé straně uvědomování si zvláštní etnické osobitosti vlastní. Tam, kde osobitost vlastní národnosti byla brzděna nebo překrývána osobitostí druhé slovanské národnosti, dochází v úsilí odlišit osobitost vlastní až k antagonismu mezi sousedícími Slovany. Dochází tedy za ustanovování slovanských národů k dialektice sporu mezislovanských vztahů integračních a tendenci diferenciacních. Děje se to na basi společenských struktur; třídní zápas je hnací silou procesu. Jen třídním zápasem se vysvětlí dialektika integračních a desintegračních tendencí. Úsilí nastupující buržoasie nese se k vytvoření národní kultury. V prvním období buržoasie je to snaha progresivní. Po objevení a nástupu dělnické třídy dostává buržoasní přehánějící snaha o národní kulturu, překrývající třídní rozdíly a rozdělující třídu pracujících různých národů, charakter reakční, protože brzdí a mate proletářský internacionalismus. Je třeba mít na paměti při sledování naší problematiky, tedy hned od počátku ustanovování buržoasních národů a v tom i slovanských, Leninovu diagnosu: „V každé národní kultuře jsou dvě národní kultury. Je velkoruská kultura Puriševičů, Gučkovů a Struvů; je však také velkoruská kultura, charakterisovaná jmény Černyševského a Plechanova. Právě *takové dvě kultury* jsou na Ukrajině jako v Německu, Francii, Anglii, u Židů atd.“¹ Tyto *dvě kultury* jsou hned u kolébky novodobých národů; jsou nástroji třídního zápasu.

Je ovšem třeba označit názor, jako by literatury malých národů — stejně neslovanských jako slovanských — byly jen ve službě boje za národní osvobození, za nesprávně, protože jednostranné stanovisko buržoasní vědy. Ale je třeba hned poznamenati, že novodobé slovanské literatury jsou a musí být především obrazem společenských zápasů a třídního boje za procesu zrodu buržoasních národů v prvním období rozkladu feudalismu a nástupu kapitalismu a v druhém období už obrazem složitých společenských struktur za boje pracujícího lidu proti buržoasii. Je třeba vidět nefilologicky zrod buržoasního, zejména malého slovanského národa v celé jeho hloubce a šířce, ale nelze přezírat ty filologické stránky, ve kterých se třídní národní zápas projevuje — zejména v úsilí o zachování mateřštiny a ve vytvoření spisovného jazyka, kterým se národní existence projevuje především. Zápas o vlastní národní existenci a národní kulturu proti odnárodnění a cizotě je u všech slovanských kmenů, národností, kromě ruské; také polská národnost se dostává v době přechodu v buržoasní národ, kdy už je pod nadvládou cizích státních útvarů, do situace malých slovanských národností.

S národní kulturou souvisí přirozeně vytváření jednoty národní. Pojetí kultury musí jít do šířky i do hloubky a zahrnovat stejně duchovní jako hmotný život. Slovesná kultura je tu jen částí nadstavby; přesto spisovný jazyk a jeho gramatika jsou základní projev a prostředek sjednocování a ustavování národa. Proto stále a stále oživané vědomí příbuznosti slovanských jazyků a z toho vznikající cit příbuznosti kmenové, mezislovanské dostává se do středu otázek ustavujících se slovanských národů a jejich literární kultury. Z tohoto odrazového můstku dostává se každá slovanská kultura literární na kvalitativně vyšší stupeň národní kultury, kultury národa, který se už odlišil od jiných národů, zejména sousedního slovanského národa. V průběhu tohoto odlišení může a musí dojít k dialektickému sporu vztahů integračních a diferenciacních a na tomto sporu se účastní také slovanská ideologie. Ale hned v ustavování národa a jeho národní kultury musí se objevit ona Leninova dvojkulturnost, která používá pro své cíle nadstavbových složek, tedy i slovanské ideologie.

2.

Tzv. otázka slovanství, zvláště ve vztahu k jazyku a literatuře u Čechů a Slováků, se obyčejně ličí prvním záběrem z českých poměrů. Ale cesta ke Kollárovi, který se nakonec vždy objeví ve středu úvah, je rozhodně bližší a přirozenější ze Slovenska samého — nebo z Vídně. Do Vídně se ostatně dostáváme už s V. F. Durychem; pracoval mnoho ve vídeňské dvorní knihovně a stýkal se s Heyrenbachem. Durycha nazývají nejnovější studie „rusofilem“ se zvláštním důrazem zejména pro jeho informovanost o různé slovanovědné literatuře, kterou sloužil i Dobrovskému před jeho cestou do Ruska.²

Sleduje-li někdo v druhé polovině 18. století produkci kolem Ruské akademie věd, zejména produkci, týkající se slovanovědní, nemusí být ještě „rusofilem“, zejména ne ve smyslu pozdějších dob. Zd. Nejedlý³ a jiní ukázali už na velké rozdíly mezi pokrokovým a reakčním rusofilstvím.

Je těžké rozhodnout, co je pokrokové rusofilství 18. století. Jistě by se musilo vycházet z citění slovanské příbuznosti: ale to přece například bylo zjištěno také už u skupiny českých duchovních okolo Fr. Pubičky. Má jistě kořeny citové lidové podle jejich původu. Humanisticko-barokní literatura slovanovědní utvrzuje je v povědomí příbuznosti. Ale zaměření je už na svou dobu reakční a jako reakční ve smyslu doby se cítí, jak to dokazuje mravní hodnocení (snad Pelcovo) insinuace nepřátelství ke „vznešeným rodinám“, násilně spojené s názorem na nehistoričnost pověsti o Čechu a Lechu.⁴

Mezi kritikem (snad Pelcem) a Pubičkovou skupinou „čechistů“ je už v kritické době rozdíl, který se v obrazu dalšího vývoje politicko-sociálního, v procesu zrodu buržoasního národa, jeví buď přínosem kladným nebo záporným, brzděním probíhajícího procesu.

Tak se musíme dívat i na jiné zjevy. Zásluhy Václava Fortunáta Durycha o rozvoj slovanovědní jsou nesporné nikoli ovšem ve smyslu hyperboly, že kdyby nebylo Durycha, nebylo by Dobrovského. Dobrovský i bez Durycha by se byl dostal k slavistice od hermeneutiky a exegese biblické a byl by se rovněž bez Durycha dostal k produkci Ruské akademie věd, sledované také kongregací propagandy víry, tedy především vůbec misionáři a zvláště jezuiti. Řádové tradice slovanovědní ani po zrušení jezuitského řádu nezanikly, byly přejaty řády jinými. Je-li jezuita Heyrenbach, jehož se Durych dovolává jako autority proti Herderovu názoru, že Germáni byli jako nejbližší sousedé největšími škůdci Slovanů, kustodem dvorní bibliotéky vídeňské, je pravděpodobné, ne-li jisté, že tu působí humanisticko-barokní tradice řádové a stále sledované cíle propagandy víry.

„Šťastnější podmínky života Slovanů v Rakousku“ (in Austria) Durych generalisuje,⁵ když předtím chladnou narážkou v textu a pod čarou uvedením titulu Herderových *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*⁶ v pravém smyslu slova odbyl dílo, na které ho upozornil Dobrovský a které už svou slovanskou kapitolou mladé generace Slovanů zapalovalo. Syn turnovského brusiče kamenů, jehož Dobrovský klade jako příklad Čecha proti Dobnerovi, necítí tak hluboce krivdy spáchané na Slovanech jako Němec Herder. Zde je vidět právě rozdíl mezi humanisticko-barokním slovanovědním s jeho citovým doprovodem a tím, co roste z vlastních sociálně etických kořenů, co Herder dobře rozpoznal a čemu pomáhal svým poeticko-filosofickým slovem dát výraz v nastupující buržoasii slovanských národů — přirozeně v souvislosti s celou myšlenkovou náplní pokrokové buržoasie německé. Není názornějšího příkladu rozdílu třídní závislosti ve slovanovědní, jako je mezi Durychem a Herderem. A přece jsou rovesníci a žijí ve sféře nastupujícího buržoasního národa německého; Durych dokonce r. 1765 je Němcem v Mnichově upozorněn na slovanovědní německé.

V ohledávání kořenů austroslavismu, jak to podnikly zejména dvě nové práce, Wintrova a Novákova,⁷ mohlo by se jít ještě dále před Kopitara. Je zde především jmenovaný exjesuita Heyrenbach, který znamenal autoritu pro V. F. Durycha, a ovšem sám Durych. Ale je tu — a také v dvorní knihovně vídeňské — Slovák Adam Fr. Kollár. K němu, také bývalému členu řádu, vedou ty řádové tradice, které by se daly sledovat od Balbína a Pešiny přes Středovské, Duchovské, Pubičky a Šeršníky i Heyrenbachy k Durychovi. Ale také luteránské stopy ze Slovenska vedou do Vídně, a to právě v době, kdy u nás vrcholí kontrareformace. Tak např. Matěj Běl, pietista, evangelický kněz, se stane historikem uherského státu a „velkou ozdobou Uherska“, prý na vybidnutí samého císaře Karla VI., je za své dílo od něho povýšen do šlechtického stavu a také od papeže dostává jeho podobiznu v zlaté medaili. Tedy loyální patriot v každém ohledu.

Brzy poté v dvorní knihovně vídeňské, která soustřeďuje současnou knižní komunikaci evropskou, najdeme Slováka z Těrchové Adama Františka Kollára († 1783), který v době habsburských reforem vystoupil z řádu. Kromě archivní a vydavatelské práce a pokrokových projevů proti robotě (sám byl zemanského původu a majitelem statku, daru císařovny Marie Terezie) zajímá nás svými slovanovědními pracemi, v kterých vycházel nejenom z Jordana, ale také už ze Schlözera a z prací okolo Ruské akademie věd, v dané spojitosti právě tím, jak své slovanomilství podřizoval oddanosti k habsburskému trůnu.

Slovinec Bartoloměj (Jernej) Kopitar, později kustod dvorní knihovny a censor, mohl pak jít dále ve stejném směru austroslovanském. Nelze se divit, že v době, kdy Jungmann, vůdce druhé obrozenské generace českého národa s historickou minulostí a také „rusofil“, sní o všeslovanském jazyku, ke kterému by ráčil dopomoci Slovanům sám císař „otec František“, Kopitar ve Vídni, člen malého národa, ustavujícího se z kmenů, roztržštěných od nepaměti pod různé feudální vlády, vidí jedinou oporu ve Vídni. Jeho *Phantasien eines Slaven* (Vaterländische Blätter III, 1810) přečesly Jana Kollára snem o „slovanské centrální akademii“, o „Společnosti slovanské“, pod které by se začlenily už trvající akademie a společnosti slovanské a nově v budoucnosti zřizované.⁸ Myšlenka slovanské encyklopedie, ačkoli předčasná, slouží ke cti Kopitarovi, stejně jako jiná myšlenka, kterou má Kollár také od něho: sloučit společnou abecedou a pravopisem různá slovanská nářečí po způsobu Řeků. Kopitarův zájem o živé jazyky slovanské a jejich dialekty, zájem o lidovou tvorbu slovanskou vyplynul ovšem už z doby samé, ale byl nad jiné vynikající a plodný. Zájem Adama F. Kollára o Rusíny vystřídal Kopitar zejména zájmem o Srby a součinností s Karadžičem — v stejném duchu austroslovanském.

Ale austroslovanské nálady byly vídeňskými centralisty, rekrutujícími se ve stínu aristokracie a dvora hlavně z Němců, přijímány vždy jen jako nutné zlo nebo jako prostředek k udržení moci a vykořisťování. Teprve se vzrůstem liberální buržoasie a s jejím uplatněním od třicátých let mohl se z toho krystalizovat jakýsi politický program, formulovaný u Čechů později Palackým a Havlíčkem.

Při všem „rusofilství“, které někdy od nimbu naděje přechází k opatrné hrozbě poukazem na „veliké dubisko“, je základní ráz československé ideologie slovanské až do třicátých let loyální.

Vídeňský kongres charakterisoval Engels jako důkaz neschopnosti vládařů a státníků pro hanebnější pošlapání národního vědomí, než to dělal Napoleon, „Německo a Itálie byly opět roztržštěny na státečky, Polsko po čtvrté rozdělené. Uhry zůstaly pod cizím jařmem.“⁹ Pod cizím jařmem zůstali ovšem také Slované v Rakousku, nemluvě ani o Slovanech v Turecku. Metternich vládl předreformním režimem habsburským, absolutismem centralistickým, netolerančním a protinárodním. Bodák žandarmů a kropáč kněží jsou prostředky této vlády. Slovo „svoboda“, užívané klasicismem ať barokním či osvícenským, ať sentimentalismem, ať revolučním či napoleonským klasicismem, ať romantismem protinapoleonských bojů, nabývá nového obsahu za reakce Svaté aliance. Jeho obsah se zpřesňuje ve smyslu buržoasie, která po revoluci francouzské byla znovu potlačena i ve Francii samé tak zvanou restaurací, ale která se už přesto třídně uvědomuje též v zemích se slovanským obyvatelstvem.

U Slovanů v rakouské monarchii narůstalo národní citění před vídeňským kongresem zejména za válek protinapoleonských v buržoasní třídě, přibírající už síly z venkovského lidu ve spojení s oním neurčitým buď trvalým, buď periodicky se ozývajícím vědomím mezislovanské příbuznosti a s citem jakési sounáležitosti Slovanů. Projevilo se to zejména za styku slovanských národností s ruskými vojáky za průchodu vojsk Suvorovových nebo za tažení protinapoleonského. V lidu samém byla vrstva lidí, kteří zprostředkovali zprávy o jiných Slovanech; byla to kočovná vrstva malých obchodníků (olejkářů, šefránkářů, kočebrů apod.) nebo potulných řemeslníků (drotářů, sklenářů, brusičů apod.), klestičů dobytka a zázračných lidových lékařů, dále komediantů a muzikantů všeho druhu, počínaje od medvěďářů až ke guslarům z jihu. Politické hranice nemohly zabránit plynulosti lidové tradice od jedné

národnosti slovanské ke druhé. Co se dostávalo do vědomí slovanského pracujícího lidu od kazatelů a učitelů slovanomilských, spojovalo se s tím, co už v lidu bylo. Lidové mezislovanské vědomí zase působilo na literární projevy inteligence. Rolnická povstání 18. století v rakouské monarchii vytvořila už mezislovanské spoje v pracujícím lidu. Poměry v Uhersku jsou ještě složitější než v rakouské části monarchie, ačkoli obyvatelstvo zde tvoří pětinu celkového počtu třiceti pěti milionů na počátku 19. století; z toho dva miliony Maďarů ovládá pět milionů ostatního obyvatelstva.¹⁰

Víru v dobrého císaře pána vštěpuje nové třídě měšťanské Metternichova reakce v celé mnohonárodnostní rakouské monarchii. Buržoasie slovanských národů snaží se uplatnit v tomto rámci a dobýt si národních práv už zdůrazňováním své početnosti v habsburském státě a svého slovanského příbuzenství s mocným slovanským státem, který je hlavní oporou Svaté aliance. Církev přisluhuje všude vládám, „které jsou od pána boha“. Také deistická „Prozřetelnost“ a hegelovské projevování se „Věčného rozumu“ posiluje v novopečené buržoasii ideologii státu, zejména když nové výrobní procesy, podporované státem, přinášejí materiální prospěch nové třídě v epoše vzrůstajícího se kapitalismu. Z toho má největší prospěch kapitalistická německá buržoasie liberální, která se spokojuje s metternichovskou reakcí a upevňuje pozice německé nadvlády nad Slovany. V Uhrách se sráží s podobnou formací maďarského měšťanstva a šlechty, která nebyla v službách vídeňského centralismu. Také v českých zemích rozněcuje drobné měšťanstvo národní boj. Šlechta, většinou cizího pobělohorského původu anebo obohacená pobělohorskými konfiskacemi, jde s reakcí (Metternichova manželka byla z české šlechty; příbuzenské vztahy dotvářely šlechtickou reakční frontou, spojenou třídními zájmy).

Nastupující buržoasie česká a slovenská vzniká zejména z přílivu lidového živlu do měst a rozmnožením bohatšího sedláctva na venkově. Vrstva tzv. buditelů z první obrozenské generace, ke které je ovšem připočítat hojný počet těch anonymů, které nezaznamenala ani literární ani politická historie, rozmnožila se o dorost (zvláště z venkova), o nepřehlednou řadu oněch „zapadlých vlastenců“. Na rozsáhlém teritoriu slovenském děje se teprve v poslední době výzkum těch zapadlých pracovníků evangelických a katolických církví, kteří byli také většinou osvětovými pracovníky a buditeli svého lidu. Tito buditelé rostou z potřeb svého lidu, jimi se lid hlásí o svá sociální a národní práva. Z kolektivní řady těchto buditelů vyrostli Šafařík i Kollár, jako později Stúr. Buditelé jako nositelé tužeb a potřeb svého lidu náleží k pokrokové maloburžoasii; zásluhy maloburžoasie uznal Lenin i v ruském sociálním procesu. Ani v českých zemích ani na Slovensku se nepodařilo cizím vykořisťovatelům zničit rolnický lid, jeho kulturu a vědomí národnostní. V ústní slovesnosti lidu českého a slovenského žilo povědomí lidové vlády husitské a Žižkových vítězství; na Slovensku žila vzpomínka na činy a moc bratrských vojsk. Protireformaci se nepodařilo zničit všechno. Na staré motivy odboje navazovaly se nové odrazy sociálního zápasu pracujícího lidu v postavách Kozinů a Jánošíků.^{10a}

Přechod Suvorovovy armády územím obývaným Slováky a Čechy r. 1799 (na pomoc Rakušanům proti Francouzům v severní Itálii), pobyt ruských vojsk protinapoleonských mezi Slovany rakouskými měl vliv na slovanské uvědomění — a tím ovšem i na vzrůst národního citění. Ale slovanské citění buržoasie, vznikající od konce 18. století přímými styky s Rusy a zprávami, nestavělo se do opozice k Vídni: ruská vojska byla tehdy spojenci císaře rakouského — kromě období napoleonského spolenectví. Biedermeierovská loyálnost mluví z toho, čím provázeli čeští buditelé — dokonce i velikosti Čelakovského — zprávy o povstání děkabristů, o kterém se dověděli z novin. Nazývá-li Winter tyto první projevy austroslavismu, počínaje Kopitarem

a kruhem jeho přátel z jižních Slovanů, Feslem (z českého kruhu Bolzanova) vlastním austroslavismem na rozdíl od taktického austroslavismu české buržoasie, programově ustaveného v čtyřicátých letech, přikládá onomu prvnímu austroslavismu historickou váhu, kterou podle mého mínění neměl. Podle mého názoru bylo to v osobě Kopitarově ukončení a do jisté míry dovršení všech těch humanisticko-barokních postupů a prostředků minulosti, kterými se slovanství projevovalo v rakouské monarchii už od 17. století. Od Rittera-Vitezoviče, Pešiny z Čechorodu, od Béla k Heyrenbachovi, Durychovi a Ad. Fr. Kollárovi je to jistá tradice, takže by se to mohlo nazvat spíše už tradičním austroslavismem loyálním; pak by termín taktický austroslavismus pro politický program čtyřicátých let nabyl smyslu.

Takto postaveným problémem nabývá jasnosti vztah Dobrovského nejen k Durychovi jako k poslednímu a největšímu představiteli humanisticko-barokního slovanovědní u nás a k obdobnému zjevu ve Vídni, Kopitarovi, který linii o další generaci prodlužuje.

Kopitar má jistě nejen ze sebe, ale také od jiných Slovinců, kteří se tlačili k vídeňskému dvoru a kteří nemohli vidět budoucnost tvořícího se národa svého jinak než pod ochrannými křídly rakouského dvouhlavého orla, zejména po rychlém zániku „ilyrských provincií“ z dob okupace francouzské, myšlenku na soustředění slovanovědní ve Vídni ve zvláštní slovanové akademii. Jsou důvody předpokládat, že se to dalo v dorozumění s vídeňskou vládou. Čelit vlivu Ruska bylo hlavním Metternichovým cílem jako později v austroslovanové akci Thunově.

Tzv. **pannonská teorie Kopitarova**, učení, že církevní slovanština vznikla v Pannonii a že to je v podstatě stará slovinština, není nic jiného než pokračování staré legendy o původu Slovanů z jihu (Čech—Lech atd.), která u nás ještě v polovině 18. století byla jakýmsi zkušebním kamenem pokrokovosti a nepokrokovosti. Kromě toho chtěl Kopitar pannonskou teorií dát základ austroslovanovským tendencím. Celý charakter „slovanového Mefista“, který se na jedné straně poučoval u Dobrovského, ale na druhé straně si dělal z něho blázny (a často s ním jednal jako s bláznem), projevil se v známé intrice kolem *Institutiones*, které měly být po dohovoru Kopitarově s policejním ředitelem Sedlnitzkým zaměřeny protirusky. Konečně je známa také korespondence Kopitara kolem řešení problému bulharského jazyka, který byl pro Dobrovského v podstatě problémem církevní slovanštiny a dotýkal se tedy také „pannonské teorie“.

V této souvislosti je dobře si připomenout, že tak důležité otázky, jako vznik církevní slovanštiny a otázka samostatnosti bulharského jazyka, byly řešeny Dobrovským teprve v pětiletí 1822—1827. Tím si vysvětlíme, proč se termínů *jazyk slovanový* a *národ slovanový* v slovanové problematice užívá. Je to v letech, kdy se dotvářela *Slávy dcera* a několik málo let před *Slávy dcerou* z r. 1832 a před rozpravami o vzájemnosti. Nemůžeme chtít od básníka Kollára více jasnosti než od slovanovědců Dobrovského nebo Šafaříka. Základní otázky slavistické se teprve řešily.

Při všech zvláštních poměrech hospodářsko-sociálních, které se vytvářejí v uherském státě, drží se kulturní kontinuita českoslovanová zejména v oblasti slovesnosti. Po bělohorské katastrofě česká nebo českoslovanová literatura na Slovensku pokračuje. Západní Slovensko představuje za tureckých vpádů a okupací hlavní část uherského státu. Bratislava je středem administrativním, sídlem sněmu a nejvyššího soudu, Trnava od založení university

(r. 1635) kulturním střediskem. Boj reformace s kontrareformací je v Uhrách formou třídního zápasu šlechty a tvořícího se měšťanstva s vídeňským absolutismem, opírajícím se o zfeudalisovanou katolickou církev.

V Trnavě se sbíhaly nitky propagandy víry a uniátismu. Zde studovali také chovanci misionářských kolejí, připravujících je pro práci v slovanských zemích. K trnavské univerzitní tiskárně přidružila se záhy také tiskárna v Žilíně, Bratislavě, Trenčíně, v Pruském aj.

Kalvínský konvertita jezuita Pázmány, pozdější ostříhomský arcibiskup, založil už r. 1619 ve Vídni instituci na rekatolisaci Uher z devíti desítn evangelických. Z Pazmanea byla řízena nebo s ním byla stále v misijní součinnosti propaganda víry. Na Slovensku byla propaganda přirozeně soustředěna proti nositelům reformace a jejich spisbě, tedy proti slovanským evangelikům, užívajícím češtiny bible Kralické, tak zvané bibličtiny. Od počátku rekatolizační činnosti rysují se síly protikladné: na jedné straně absolutistický centralismus vídeňský a katolická hierarchie s jejich přísluhovači a na druhé straně odpůrci vídeňského centralismu v uherské šlechtě a vznikajícím měšťanstvu.

Území severozápadních Uher, kde pracujícím lidem vykořisťovaným všemi byli hlavně Slováci, stává se za tureckých vpádů a okupací útlukem státně administrativních a kulturních zřízení, představujících stát uherský. Habsburkům, opírajícím se o Řím, běželo o oslabení státní samostatnosti Uher — asi tak jako v českých zemích. V tomto zápase, trvajícím až do Josefa II., který odvrhuje sice už římskou pomoc, ale zato setrvává i při všech nových osvícenských formách v tradicích habsburského absolutismu, vyvíjí se slovenská národnost, která neměla rodové šlechty, aristokracie a jejíž nepočetné zemanské rodiny záhy přešly většinou ke katolictví a pomadžarštily se.

Arcibiskupská universita v Trnavě, založená přímo pod patronátem císaře Ferdinanda III., jejíž profesori musili osvědčovat svou pravověrnost přísahou na neposkvrněné početí P. Marie, spojovala s propagandou víry také humanisticko-barokní slovanovědění, jak bylo pěstováno v misionářských kolejích v Římě (Illyricum, Germano-hungaricum) a na Pazmaneu ve Vídni. Učitelé, kteří přišli na prešpurskou kolej a pak na trnavskou universitu z Čech a hlavně z Olomouce, posílili nejen tradici svatovojtěšskou, ale hlavně velkomoravskou, cyrilometodějskou. Slezan Hirsmentzel (Hirschmentzel) napsal latinský spis o sv. Cyrilu a Metoději už r. 1667 (tedy necelé půlstoletí před Středovským). Napsal také latinský spis, který v rámci dějin království českého a markrabství moravského líčí dějiny kláštera Velehradu, na jehož farách působil; zde soustřeďuje legendu i pravdu o Velehradu, který je podle něho starým Metodějovým arcibiskupským sídlem. Třeba dílo zůstalo v rukopise, dosvědčuje, že velehradská legenda a velkomoravská tradice byly už lokalisovány a propagovány kněžstvem a že začaly politicky působit ve skladbě absolutistického feudalismu a v rekatolizační propagandě v době politicky velmi těžké pro habsburskou Vídeň, ohroženou už bezprostředně Turky. Proto se zároveň zdůrazňuje zotročení Slovanů na Balkáně a původ cyrilometodějského dědictví z jihu.

Bude třeba vyšetřit vztah Hirsmentzelova cyrilometodějského spisu k Inhoferovým *Annales ecclesiastici regni Hungariae* (tiskem 1644), které vycházejí přímo z římské propagandy víry a ze slovanských spojů jezuitského řádu. Také Melchior Inhofer zná z Dubravia tradici o Velehradu, kam se uchýlil Svatopluk po ztrátě Pannonie, ale spojuje Velehrad s Prahou.¹¹ Zřejmý rys kontrareformační a uniátské propagandy je Inhoferovo zdůrazňování cyrilometodějského dědictví především pro Maďary a tvrzení, že Metod byl apoštolem Maďarů. To se dostává až do *Imago antiquae Hungariae* (Košice 1733) od Slováka Samuela Timona a do životopisu Cyrila a Metoda v *Acta sanctorum Hungariae* (1744). Povoluje-li papež r. 1777 na žádost císařovny Marie Terezie uctívání sv. Cyrila a Metoda, je jasné, že se tu spojuje zájem vídeňského absolutismu s propagandou víry. Tím se stává tradice velkomoravská a cyrilometodějský odkaz politikem, kterého se chápou především historikové z maďarské hierarchie. Právě toho r. 1777 vydal církevní historik ostříhomský kanovník Stefan Salagiús prvou část díla *De statu ecclesiae Pannoniae*, kde Velkou Moravu umístil mezi Dunaj, Hron a Karpaty: Děvín udělal sídlem Svatopluka, krále Slováků. Český Němec Dobner, myslící už v duchu pokrokové buržoasní

německé vědy, napsal proti Salagiovi *Kritische Abhandlung von den Gränzen Altmährens* s podtitulem, který přímo naznačoval obsah. „Proti škodlivým thesím pana S. Salagia, škodícím slávě dnešního markrabství Moravského“. Dobner dokazoval, že Szalagy udělal Velkou Moravu malou jako „ptačí hnízdo“ nevědecky ze samolibosti a nacionální horlivosti, že chtěl připsat čest a slávu Velkomoravské říše a hrdinské činy jejich vládců jen svému uherskému národu.¹²

Na stranu Szalagyovu v jeho pojetí Velké Moravy jako malého útvaru, tedy vlastně malé Velké Moravy, postavil se proti Dobnerovi — Dobrovský; také zde neměl pravdu.¹³ Také uherský historik exjesuita Katona zastával podobný názor.

Tak se dostává humanisticko-barokní slavismus v katolických kruzích na Slovensku hned do služeb kontrareformace a habsburského absolutismu. Není ovšem jenom Trnava nástupním střediskem propagandy víry; také Košice, hned po zatlačení Turků, jsou vyzbrojeny proti východoslovenským evangelíkům.¹⁴ Protireformační a reformační spisovná čeština je východiskem slovesné praxe katolické propagandy na Slovensku; ale v jazykových tradicích propagandy, jak je vidíme už na slovanském jihu, existuje tu od počátku příklon k řeči lidu. Právě názorným dokladem toho je polemická *Práva katolická ručny knyžka* (1691) od žilinského notáře T o m a š i h o (Tomašika) získaného jesuitou pro boj s evangelickým náboženstvím, které zprvu vyznával.

Z *Apologie* dubnického faráře Jana Baltazara Magina z r. 1728 dá se odhadnout obsah dědictví humanisticko-barokního slovanovězení; bylo ho použito na obranu Slováků proti profesorovi trnavské university Benzikovi, který upěl Slovákům právo hlásit se k „uherskému národu“ jako potomkům podmaněných „zbytků po Svatoplukovi“. Magin ovšem vytáhl do pole s nahromaděnými argumenty bývalé velkosti, slávy a moci Slovanů — Slováků a z podmanění Slováků udělal zneužitě pohostinské přijetí Maďarů, což se potom opakuje u kronikářů slovenského původu, usilujících dokázat rovnoprávnost Slováků v uherském státě, zejména u Matěje Béla. V rodícím se povědomí národnosti u Slováků musí být silná složka citu příbuznosti s jinými mocnými a velkými národnostmi slovanskými a značný historický zájem, protože jen v minulosti se dal vyhledat důvod rovnoprávnosti. Proto už se najde stále mocnější zdůrazňování historie velkomoravské a cyrilometodějského dědictví, a to od humanisticko-barokních postupů až po racionálnější, např. u Adama Fr. Kollára, Severiniho aj. Došlo se až k teorii kolébky všech Slovanů pod Tatrami; zveličená představa autochtonnosti, praobyvatelských práv byla tak postavena proti podmanitelské teorii maďarské. Tím se sklenula také klenba nad všemi Slovaný, nad „slovanskou rodinou“, jak se počalo psát v dalším rozvíjení obrazu tatranské kolísky.

Humanisticko-barokní slovanovězení plyne ovšem dále v spisbě slovenských evangeliků od Jakobäa, Horčičky a jiných až k Matěji Bélovi. Spojení Bélovo s racionalisty na Moravě je dáno jeho členstvím v Společnosti neznámých vzdělanců v Olomouci (Societas incognitorum eruditorum, založená Petraschem r. 1746). Societas slavica (Slovanská společnost), kterou založil v Báňské Bystrici ev. kněz Ondrej Plachý r. 1785 připomíná už svým názvem spíše Společnost Jablonovského, kterou Plachý poznal na studiích v Lipsku. Silný akcent slovanský je patrný v jeho osvíceneckém časopise *Staré noviny literního umění* (pohromadě vyšlo r. 1785).

Je zde nadšená zpráva o spise Jiřího P a p á n k a *O království a králich Slovanů* (De regno regibusque Slavorum, Pětikostelí r. 1780) a obšírný výtah z toho spisu. Papánkův spis je jakási napolo už osvícená modernisace O r b i n i o v a *Království Slovanů*, které bylo také mezi jeho zdroji. Ovšem převaha starších humanisticko-barokních postupů potlačuje racionalistickou vědeckost. Papánkovo stanovisko je dáno v jeho autocharakteristice: rodem Slovák, výchovou Němec, příslušností Uher, úřadem Ilyr. Souvislost s ně-

meckou pokrokově buržoasní vědou je nepopiratelná, ale přesto přijímá např. báj o Čechovi—Lechovi, historicky už Dobnerem a jinými před ním odbytou. Hodila se mu však do jeho slovanské koncepce ilyrské.

Tento spis, vzniklý ještě z humanisticko-barokního zájmu o historii slovanskou, a stejně podložený zájem o tento spis spojuje racionalistickou skupinu evangelických spisovatelů se skupinou katolických spisovatelů kolem katolického faráře Jura Fandla (Fándli, Fándly). Spisovatelská činnost Fándlyho je spjata už se spisovnou slovenštinou Antonína Bernoláka a s trnavským Tovarištvem literárního umění, založeným r. 1792 (zvalo se také Slovenské učené tovarišstvo).

Fándly byl hlavním spisovatelem Bernolákova kruhu, autorem vzdělávacích knížek pro lid. R. 1793 vydal v Trnavě v Tovarištvu *Stručnou historii slovanského národa* (ovšem latinsky p. n. *Compediata Historia Gentis Savae*). Bylo to sestaveno hlavně z jmenované už knihy Papánkovy a z knihy *Nejstarší hranice Velké Moravy* (*Vetustissimus Magnae Moraviae situs* z r. 1784) od Jura Sklenáara. Ale byly tu i jiné stati, tak zejména latinský Fándlyho překlad řeči Dobrovského před císařem Leopoldem. Původ a stará historie Slovanů, otázka velkomoravská a obrana mateřštiny — to se stále spojuje v cyrilometodějském dědictví a je přizpůsobováno situaci.

Jak známo, řeč Dobrovského byla vlastně jedna z obran jazyka českého, a nejen českého, ale i jiných slovanských jazyků. Na Slovensku vytiskl ve Starých Novinách podobnou obranu už r. 1785 evangelický kněz Jan Hrdlička pod názvem, který je kontrafakcí Pelcova názvu Balbínovy disertace, vydané r. 1775, *Vznešenost řeči české neb vůbec slovenské*. Obrana Hrdličkova užívá známých humanisticko-barokních důvodů. Doba reformem před francouzskou buržoasní revolucí projevuje se u Hrdličky jenom ostrým odmítnutím označování slovanské řeči jako řeči otroků a rolníků a ukázáním na Rusy a Poláky jako na vzor pěstování přirozeného jazyka mateřského.

Tak byla připravena Bernolákova reforma spisovného jazyka po ideologické stránce nejen katolíky, ale i evangelíky. V spisovné praxi prorážela slovenština lidová spisovnou normu „bibličtiny“, v podstatě už slovakisované češtiny, v didaktických básních Hugolína Gavloviče a v spisech Josefa Ignáce Bajzy (zejména v jeho románě *René Mláděna Prihodi a Skusenosti* z r. 1783), nehledíme-li k starším zjevům jako byla *Pravá katolická ruční knížka Tomášiho* (Trnava r. 1691), kterou už Miloslav Jozef Hurban pokládal za první tištěnou slovenskou knihu.¹⁵

Také u Bernolákova počínu je slovanské povědomí základem. Jak ukázal už Ján Stanislav,¹⁶ vycházel Bernolák z dostupného mu staršího humanisticko-barokního slovanovědní, ale znal i produkci okolo Ruské akademie věd (např. Kohlovu práci o historii a literatuře Slovanů r. 1729); znal Pastrickovu a Grubišičovu rozpravu o hlalolském písmě (1766), Durychovu latinsku disertaci o slovansko-českém překladě písma (1777), měl snad i Jambrešičův charvátský slovník, který cituje.

V Bernolákově *Filologicko-kritické disertaci*,¹⁷ kterou napsal Bernolák jako pětadvacetiletý, jsou ovšem údaje z druhé ruky. Ale bohatství jeho znalostí, bibliografie slovanovědné starší i přítomné doby překvapuje a svědčí o skutečné lásce k věci a o neobyčejné pílí stejně v této disertaci, kterou Bernolák počal svou jazykovou reformu, jako v úvodě *Slovenské gramatiky* (*Grammatica slavica*, Posonii 1790).

Historické názory Bernolákovy mají ještě převzaté humanisticko-barokní postupy; tak např. spojuje Slovany s praotcem Sémem a s jeho potomkem Bannonem (odtud Pannonia)¹⁸ apod.; něco podobného dá se najít i u samého Lomonosova. Čerpá ovšem z Papánkovy *Slovanské historie*, ale i z Jordánovy knihy *O počátcích Slovanů* (*De originibus Slavicis*, Vídeň 1738). Ve filologii pracuje už samostatněji; má slušnou bibliografii českých církevněslovanských a ruských gramatik (cituje i Lomonosova a Rodde), zná slovanské slov-

níky. Církevněslovanskou literaturu klade vysoko, dává soupis základních poučení o ní, cituje Michaelisovo doporučení studia slovanského překladu bible, které mělo snad i na Dobrovského vliv.¹⁹

Z Matěje Béla přejímá Bernolák chrvalozpěv na slovanský jazyk, jako později ještě Štúr. Chápe slovanštinu a Slovanstvo v duchu doby jako celek. Ale přesto, jakmile se ocitne před otázkou slovenštiny, nezná kompromisu: jenom lidový jazyk je mu východiskem k spisovnému. A tento přístup k lidovému jazyku je dědictvím praxe propagandy víry. Bernolák znal charvátštinu; v Trnavě se tiskly charvátské knihy kajkavského dialektu. Znal nebo věděl aspoň o gramatice Kašićové (z r. 1604); jistě měl zkušené rádce ve vídeňském semináři, jak je vidět už ze soupisu odborné literatury, a pomahače, kteří viděli možná i větší cíl, než bylo západní Slovensko. Západoslovenským spisovným jazykem mohla být zasažena i celá oblast Moravy, ležící v trojúhelníku Trnava—Uh. Hradiště—Olomouc s brněnským alumnátem uprostřed. Toto území bylo už také ideologicky připraveno. Na tomto území kvetly nejvíce a rozšířily se také v lidu působením kněžstva tradice cyrilometodějské, velkomoravské. Legenda Velehradu, šířená katolickým klérem na Moravě, navazovala na starou lidovou tradici, která se teprve dnes potvrzuje archeologickým výzkumem. Tato celá oblast byla zasažena onou kulturní západoslovenštinou, kterou pokládá Pauliny za základ, z kterého vyšla bernoláčtina.²⁰ Správně ukazuje Pauliny na význam Olomouce a její staré styky s Ostrřihomskou diecesí, kterou nazývá dědičkou velkomoravských tradic na uherském území.

Spojení s charvátským katolickým klérem, zejména spojení vyššího kněžstva bylo dáno už místem sněmu v Bratislavě, tedy i mimo rámec Propagandy; znalosti živé charvátštiny mohl dosíci mladý klerik v Děvinské Nové Vsi, v charvátské vesnici, vzdálené půldruhé hodiny cesty od Bratislavy. Nemusíme ani odkazovat na Karadžiče a jeho nastolení živého jazyka lidového jako spisovného srbského o generaci později; Bernolák měl už před očima jazyk charvátský kajkavského dialektu a slovinský jazyk. Také se v Bernolákově skupině vyskytají přímo názorné doklady spojení s Charvátskem, ovšem v rámci uherské hierarchie: Bernolákův rovesník z trnavského kraje Alagovič, zakládající člen Slovenského učeného tovarišstva, nejdříve biskupský tajemník a profesor semináře v Nitře, pak kanovník v Bratislavě a Ostrřihomě, ředitel semináře v Pešti, stane se v Záhřebě proboštem a biskupem. Po jeho stopách později jdou ve vysokých hodnostech mezi Charváty Slováci Haulik a Moyzes.

Srovnání literární činnosti Bernolákovy skupiny s charvátskou kajkavskou literaturou shoduje se také v tom, že v obou případech většina spisovatelů jsou kněží. Náboženský, didaktický ráz spisby jejich je tím dán. Dána je tím také třídní příslušnost a vztah k lidu.

Slovakisace spisovného jazyka jde ruku v ruce se slovakisací slovanské nebo moravsko-slovanské (velkomoravské) historie. Je to ovšem proces daný hospodářsko-sociálními podmínkami. Bylo by chybou vidět tento proces jen jako výsledek momentů ideologických, např. jako vliv protireformace — v tom má zcela pravdu dr. Ján Tibenský.²¹ Už sama protireformace však vychází z podmínek ekonomických a politicko-kulturních a je toliko jednou složkou třídního zápasu. V třídním zápase, který byl hnací silou v ustavování národů, soustřeďování a sjednocování buržoasních národů mateřským jazykem je zjev nutný. Je tu ovšem i možnost, že reakční tendence užijí historicky nutného obrozenského hnutí, takže se seshora dává do pohybu. Je skutečností, že bernoláčtina nemohla být vyvolána potřebami ustavující se buržoasie slovenské, které v osmdesátých a devadesátých letech 18. století jako třídy nebylo. Není a nemůže být výrazem nějakého lidového hnutí. To už celkem správně vystihl Fr. Votruba.²² Je dále skutečností, že ve městech skrovně se projevující měšťanstvo bylo většinou luteránské a drželo bibličtinu po objevení

bernooláčtiny více nežli předtím; je těžko také soudit, že spisovatelé bernoolákovci vycházeli z „chudého nižšího kněžstva“, odděleného nějak od hierarchie; sám Bernolák původem z oravských zemanů byl tajemníkem arcibiskupské kanceláře a měl tedy ke všemu souhlas konsistorie; mnoho bernoolákovců mělo vysoké hodnosti duchovní. Připouští se ovšem, že „velmi důležitou úlohu měly tu i vlivy nadstavbové, ideologické.“²³

Velkomoravské a cyrilometodějské tradice ve vlastním slovanském nebo slovenském citění rozrušovaly uherské povědomí. A také z tohoto citění neuherského roste naděje a síla pracujícího lidu. Vytvoření a tradování Janošikovy postavy, rychlé rozšíření Janošikova kultu k polskému a ukrajinskému lidu a vytváření podobných postav na Moravě i v Čechách, řada povstání a jejich průběh svědčí o tom, že budící se třídní vědomí pracujícího lidu v státní moci „uherské“ jako v Česku v státní moci „habsburské“ vidí nepřitele. „Svatý Štěpán, velký apoštol Uhrů“, kterému věnoval dvacetiletý Bernolák svoulatinskou prvotinu (Trnava 1782), byl pravděpodobně cizí slovenskému pracujícímu lidu, prošlému už nekonečným utrpením a živelným odporem třídním; byl vhodně doplněn nebo zaměněn úctou k sv. Vojtěchu, u kterého původ z Čech nevedl.

Je pravda, že Fándly psal proti poddanství ve smyslu josefinismu a snad hlavně proto byl církevní vrchností trestán, že jeho spisovatelské úsilí se neslo také k povznesení úrovně lidu jako u jiných bernoolákovců. Ale je třeba jen srovnat počet vzdělávací produkce pro lid s počtem oslavných řečí, kázání a osobně panegyrických skladeb, aby byla tato skupina viděna v pravém světle pastýřů stáda, pracujících společně s hierarchií. Spíše než začátkem nové epochy je bernooláčtina jen ukončením staré.²⁴ Především nelze označit Bernolákovu reformu jako výraz nastupující buržoasie proto, že proces slovákisace češtiny v spisovném usu je dlouhodobý. Bernolák staví proces na stupeň příklonu k lidovému hovorovému jazyku, „vesnické řeči“ podle Dobrovského a použitím fonetického pravopisu charvátského odchylně se od československého historického usu. Nicméně nelze neuznat, že to byla vhodně volená doba, kdy feudalita maďarská na vídeňskou centralisaci a germanisaci odpovíděla obratem k maďarštině jako česká feudalita obratem k češtině. Obrat k řeči lidové u šlechty je projevem třídního zápasu šlechty o privileje proti vídeňskému centralismu a absolutismu. Maďarská hierarchie, zasažená josefinskými reformami stejně hluboko, jde přirozeně s feudalitou světskou. Vyšší kněžstvo slovenského původu, pokud není pomaděřeno, toleruje obrat k lidové řeči. Tradice propagandy víry v jazykové praxi se znovu upevňují a nesou plody za reakce po smrti Josefa II. Starý spor s reformační bibličtinou má být takto vyřízen za novodobého nástupu propagandy. Ale spor nebyl hned vyřízen, protože to nebyl jen spor o náboženskou svobodu (tolerancním patentem ostatně už uzákoněnou také pro nešlechtice), nešlo jen o spisovný jazyk kulturně spojující Slováky s Čechy, tedy jen o slovesně kulturní tradici; také zde jsou v podstatě třídní rozpory.

Bernolákovská slovenština je tedy souběžným zjevem se zdůrazňováním maďarštiny u maďarské šlechty a s příklonem k teritoriálnímu patriotismu u české šlechty; tato reakce na vídeňský centralismus a germanisaci měla ovšem především ráz třídní, feudálně stavovský, zachovávaní výsad vládnoucích vrstev.

Jak je známo už ze souvislosti sporu Dobrovského s Dobnerem, měl maďarský patriotismus feudálně stavovský své církevní historiky, kteří usilovali například zmenšit úlohu Velké Moravy na nejmenší míru, a to už ve službě

velkomaďarské ideje. I Dobrovský se jimi dal zavést. Osvícenská složka nečiní ještě tato feudálně stavovská hnutí demokratickými.

To byly už jasné projevy třídního zápasu. Vládnoucí třídy vzdávají se svých posic jen po těžkém boji. Také centralisující absolutistická Vídeň nelenila. Správně poznamenává J. Dubnický: „Oproti politickým hnutím si zriadil a zdokonalil viedenský absolutizmus tajnú políciu, voči pokrokovým ideám zaviedol cenzúru, ale aj oficiálnu, vládnú propagandu reakčnej ideológie, rozširovaní aj pomocou kázni. Podobné protirevolučné a protinapoleonské kázne prednášali a tlačou publikovali aj niektorí slovenskí katolícki a evanjelickí kňazi. No napriek vládnej propagande vzbudzovala francúzska revolúcia určité nádeje aj v slovenských ľudových masách.“²⁵

Některá místa Fándlyovy satiry *Důvěrná zmlúva mezi mníchem a diablolm* z r. 1789 jsou zaměřena k obraně rolnické zubožené třídy. Fándly bičuje ovšem jen žebrařé a lenošívé řeholnictvo a schvaluje jeho zrušení Josefem II. Ale stačí srovnat tuto knihu s *Radiščevo*ou *Cestou* téměř současnou, abychom viděli rozdíl v chápání příčin útisku a vykořisťování. Tak zvaná pokroková místa u Fándlyho náleží k sentimentalistické literatuře, která oslabovala svým laciným soucitem revolučnost ve vykořisťované lidové mase a uspávala svědomí nastupující buržoasie.

Daleko větší cenu pro lid měly vzdělávací knížky na způsob Fándlyho *Filní domajši a polní hospodár*, kde s praktickým poučením spojil v úvodě také výchovu k národnímu vědomí, a to citem příbuznosti slovanské a zdůrazňováním cyrilometodějského dědictví. Byl to lidový protějšek k *Stručné historii slovanského národa* pro vzdělance znalé latiny (1793), o které byla již řeč. I zde se v okruhu jinak reakční literatury zdůrazňuje a obíhá slovanství jako složka posilující snahu o vytvoření národní kultury; to je pokrokový jev, pokud se tato snaha nerozmlňuje jen filologicky na vytvoření separátního jazyka, oddalujícího od české knihy.

Nemůže být pochyby o tom, kam nutno třídně zařadit převážnou většinu spisby bernolákovců až do samého Hollého, až do samých jeho eposů z počátků třicátých let 19. století. Mnoho se dá usoudit ze sporu Bajzy s Fándlym, který by měl být osvětlen z dokumentů církevních orgánů. Bajza, zdá se, dostal se v průběhu sporu blíže k vlastním tendencím církevněpolitickým než Fándly nebo sám Bernolák. Jestliže Bernolák nechápe označení „Uhro-Slováci“, které Bajza dává Slovákům v Uhrách,²⁶ neznámá to, že to nechápali druzí, kteří byli ze slovenského západu (jako Bajza) a cítili kmenovou a kulturní spjitost se Slováky moravskými. Proto stanovisko Bajzovo k české slovní zásobě a k českým knihám je jiné nežli stanovisko Oravana Bernoláka. Bajza je rozhodně blíže „kulturní záposlovenštině“ v pojetí Paulinyho než Bernolák — Bajza ji ještě tvoří. Název „Uhro-Slováci“ u Bajzy nevplynul z uherského patriotismu. O uherském sv. Štěpánu nepsal v mládí Bajza, ale Bernolák. Ale to ovšem zase neznámá, že Bernolák byl maďarón²⁷ a Bajza nikoli. Jsou zde tedy na slovenském západě při zavedení spisovné slovenštiny na základě řeči lidu patrné dvě orientace uvnitř kněžské skupiny, která ustavuje a normuje nový spisovný jazyk slovanský. Jestli Fándly je trestán — prý na udání Bajzovo, je-li hlavním důkazem proti němu rukopis, kde se ujímá poddaného lidu, je to svědectvím o smýšlení hierarchie a jejich pomahačů mezi venkovskými faráři. Ale Bajza, v jehož „románě“ je už slovenština lidová při všech autorových kuriosních nápadech, nemůže být vysvětlen jen nenávistí k bernolákovcům, vzniklou prý tím, že nepřijali jeho slovenštinu. Ale ani prohra a trest Fándlyho není dostatečně vysvětlen uvedeným důvodem.

Srovnáme-li publikační činnost slovenských evangeliků v této době s činností Bernolákovy skupiny, musíme dát za pravdu Jaroslavu Vlčekovi aspoň v tom, že vytýká Bernolákovi jeho „krajné chodníky“ v odporu vůči českým knihám; o českých knihách Bernolák prohlásil, že si Slováci „swu peknú reč s nimi hubá a kazá“.²⁸ Vlček vidí „obrodný ruch, od rokov sedemdesiatych

Čechy, Moravu i Slovensko ako organický celok duchovný prenikajúci spoločne a razom“. V tom má Vlček zcela pravdu. Bernolák mluvil jako novo-pečený purista, s kterým nesouhlasil hned Bajza. Odmítnout kulturní českou slovní zásobu na jedné rovině s polskou, ruskou, charvátskou mohl jen zaujatý filolog, který nechtěl vidět slovesně kulturní minulost své národnosti v plné šíři; chtěl ji vidět jen regionálně, a proto také nemohl být výrazem celé slovenské národnosti. A také se jí nestal, a to ani po elementární jazykové stránce. Slovník Bernolákův odsoudil v tehdejší době hned Šafařík a v devadesátých letech i Czambel, zejména pro nekonečné rozmnožování heslových slov odvozeninami, které jako by chtělo ukázat tvořivost slovenštiny, ale nezachycuje ani bohatství slovní zásoby západoslovenského dialektu,²⁹ tu „kulturnost“ západoslovenštiny, vzniklou tisíciletou symbiosou na ústředním území velkomoravském. Ratkoš a Pauliny odhalují trvání národnostní a jazykové velkomoravské tradice na Moravě po zániku velkomoravského státu.³⁰ Je třeba tyto vztahy propracovat s použitím nového archeologického materiálu.

Eugen Pauliny ukázal význam češtiny při rozvoji slovenského spisovného jazyka a slovenské národní kultury.³¹ Stojí na stanovisku, že se slovenská národnost nezačíná Bernolákem a Štúrem, ale už tehdy, kdy se začíná uvědomovat jako celek a začíná používat ve svém písemném styku jisté jazykové formy, která ji reprezentuje jako celek. Jen tak dostáváme také správné hledisko na všechny ty projevy a působení slovanství, slovanovědění a slavomilství, které přispívají jak k vědomí národnosti slovenské — stejně jako české — tak v kritické době k vědomí národa a k vzniku spisovné slovenštiny a literatury, spojující celý slovenský národ. Podíl spisovné češtiny, jak dokládá Pauliny, je na tom velmi značný.

Srovnávat češtinu na Slovensku s latinou, francouzštinou nebo jen s církevní slovanštinou, jak dělají někteří čeští konjunkturšiči ve snaze opravit buržoasní omyly české vědy, je také vědecky nesprávné: blízký vztah obou národních kultur to zatemňuje a nadbíhá se buržoasnímu nacionalismu, a to především proto, že se mate poznání projevů pokrokové třídní sil a leninské dvojkulturnosti v jednom národě. Bibličtina přece spojovala pokrokové síly evangelického obyvatelstva, znamenala také určitou tradici boje s kontra-reformací, byla také poutem, připomínajícím husitství a období bratříků na Slovensku (např. ještě u M. Béla), krátce byla kulturním pokrokovým nástrojem; ten se v jazykovém prostředí slovenském, ve kterém měl také své kořeny v době do 12. století, zase svérázně přizpůsoboval a vyvíjel (už před 15. stoletím). Srovnávat tuto svéráznou „českoslovenštinu“ s mrtvým (nebo živým) internacionálním jazykem, s latinou, francouzštinou — je prostě omyl a neznalost politicko-sociálních vztahů, nikoli jen optický klam. Srovnávat to s církevní slovanštinou (udělal to už Šafařík r. 1827) lze právě pro dobu, kdy se „bibličtina“ už stává hrdou rašících revolučních sil. Německý spisovný jazyk má přirozeně svou důležitost v prostředí národnosti německé u nás a v době do obrození i v obrozené je důležitým prostředníkem západoevropské kultury pro všechny národy Uherska — stejně jako Rakouska.

Pauliny používá ve svých úvahách také třídního momentu. Konstatuje, že „... nemôžeme odtrhnúť názory Jána Hollého od feudálnostavovského vlastníctva slovenského. A rovnako tak je to s celým bernolákovským hnutím, ktoré síce nadväzuje na stavovsky a feudálne sa prejavujúce národne povedomie slovenské 18. storočia, no súčasne je ohlasovateľom a prvým uvedomeľým formulátorom novodobého slovenského nacionalizmu.“³²

Novodobý slovenský nacionalismus nemohl vzniknout bez třídního podkladu, bez ustavení buržoasního národa slovenského. Tím méně ho mohlo formovat hnutí, které „nadvazuje na stavovsky a feudálně sa prejavujúce národné povedomie slovenské 18. storočia...“. Proto nemohl ho formovat

ani Kollár o celou generaci později. Jazykově historický výklad vzniku bernoláctiny Pauliny dává, pokud možno posoudit, správný: „... nejprve spisovná čeština, potom na jejím základě kulturní západoslovenština, z kulturní západoslovenštiny se kodifikovala bernoláctina.“³³ K těm poznatkům, které udělal Pauliny pro vztah českého a slovenského jazyka, měl by přistoupit ještě výzkum, nakolik přispěla k spisovnému novodobému usu českému „bibličtina“ Slováků. Je přece známo, že když v Česku oslábla, ba zanikla slovesná kontinuita, pokračuje spisovný usus tzv. veleslavinské doby na Slovensku, opřený o Kralickou bibli, a že přibírá znaky hovorové řeči. První obrozená generace v Česku se chápe této československé literatury. Praxe spisování novodobého navazuje také na tuto praxi, která už není dávno veleslavinskou — jak se dokazuje, je také už předveleslavinskou — a má svůj vlastní vývoj, ačkoli je od konce 18. stol. ve vztahu k oživující literatuře v českých zemích. Tablic, Palkovič, Kollár a Šafařík a jiní, mladí štúrovci a jejich rovesníci píší před reformou jazykem, který není petrefaktem, ale vyvíjejícím se ústrojím, často už pod vlivem uměleckého jazyka lidového umělecké tvorby slovenské. Řekne-li se o bernoláctině, že je stupněm k spisovné slovenštině, tím více to platí o této českoslovenštině, vyvíjející se z „bibličtiny“, protože tento jazyk nese vlastní kulturní hodnoty doby, které přecházejí do literatury štúrovců, nejen v období patnácti let do r. 1843, kdy píší ještě bibličtinou, ale i po uzákonění středoslovenského spisovného jazyka. Tato „českoslovenština“ spojovala tu ustavující se slovenskou buržoasií, která provedla obrat k společnému slovenskému jazyku spisovnému. V ideologii československé literatury bylo středem to slovanství, na jehož plameni byl zapálen také oheň slovenštiny.

„Obrodný ruch“, o kterém mluví Vlček, není jen fráze. Tak například báňskobystrické Staré noviny literárního umění dýchaly skutečně osvícenským dechem. Plachý zde popularizuje racionalistickou filosofii a Leibnize, Bayleovy a Voltairovy názory o náboženské snášenlivosti a doporučuje jeho Henriadu. Polemisuje sice s francouzským „naturalismem“ (materialismem), ale pečuje o články astronomické, přírodovědecké, hospodářské, zdravotnické aj. Připouští, že se křesťan může učít lásee k bližnímu i od „naturalistů“. Nic takového se nenajde u bernolákovců, kteří stojí na stanovisku samospasitelnosti katolické církve. Luteránskou bibličtinu a její souvislost s českou kulturou napadají jen po jazykové stránce. Ale je zde ukrytý boj nábožensko-třídní. Nota slovanská v té době je však u bernolákovců silnější. Vědomí pospolitosti a příbuznosti slovanské se zdůrazňuje vždy, když se chce národnost, národ odlišit od celku slovanského nebo sousední národnosti. Po bernolákovské diferenciaci zesiluje slovanská nota v spisbě slovenských evangeliků. Také to je přípravou k osamostatnění. Přímou protičeského se v bernoláctině najde málo: nábožensko-třídní zápas přestupoval národnostní hranice, neměl osten národnostní, protičeský. Také obrana jednoty spisovného jazyka českého proti bernolákovcům např. v Krameriových novinách neměla a nemohla mít ráz protislovenský.

Stanovisko Dobrovského k slovenštině nebylo důsledné. Slovenský dialekt sice odděloval od českého ve svém rozdělení slovanských jazyků, ale naproti tomu jindy spojoval český, moravský a slovenský dialekt v jednotu, tak v listě Kopitarovi z 1. X. 1810: „Mährer, Slowaken sind keine Böhmen, aber doch Czechen.“ O bernoláctině vyslovil názor už r. 1794 v listu Ribayovi: „Es ist recht ärgerlich, daß die Slowaken es nicht mit uns Böhmen halten wollen. Die Varietäten in Dörfern soll man, doch nicht für Dorisch, Attisch, Jonisch halten.“ Při tom je příznačné, že generalisoval: bernolákovci zdaleka nepředstavovali všechny Slováky, byla to přece jen část gramotných Slováků, většina psala bibličtinou. Ale zde se Dobrovský díval jasnovidně do budoucnosti, která přišla po půlstoletí.

Slovesně kulturní rozštěpení, které postihlo vznikající buržoasii slovenskou, oslabilo proces ustavení buržoasního národa a revoluční tendence, které se už počaly u luterských Slováků projevovat významným způsobem. Mluví za mnoho jiného skutečnost, že ideologem spiknutí Martinovičova (tzv. uherských jakobínů) byl syn slovenského faráře Jozef Hajnóci, příbuzný a odchovanec ekonoma a pietistického pedagoga Tešedíka, autor anonymních spisů proti feudálnímu rádu, hlasatel ideálů francouzské revoluce. Rukopis Marseil-laisy, přebásněné do bibličtiny, byl z důkazů, které Hajnóciho přivedly spolu s Martinovičem na Krvavé pole v Pešti, kde byli sťati r. 1795. Plán federace Uherska, kde se dávala slovanským národnostem, mezitím také Slovensku, autonomie na demokratickém základě, vypracovaný Martinovičem, byl přímo namířen proti vládnoucí feudalitě maďarské. Proti takovému, byť předčasným plánům, byly ovšem sny o minulé velikosti Slovanů a opatrné odkazy na moc a sílu carského Ruska, jak se to najde u Bernoláka samého a jeho přátel až po Hollého, — pouhou slovanomilskou literaturou, stále se opožďující za sociálním západoevropským vývojem. Vlastní soudobý revoluční vývoj v skupině Martinovičové a Hajnócižové překonává národnostní rozdíly a vede k buržoasní revoluci všechny národnosti v Uhrách. Leninova diagnosa dvojkulturnosti dává už zde možnost odlišit jevy skutečně pokrokové od zaostávajících a reakčních.

Nicméně i při odporu evangelíků slovenských k bernoláčtině, ve kterém je zase vidět více než jen přičylnost k bibličtině jako jazyku bible, na kterém je také vztah k celé kulturní náplni literatury, psané bibličtinou, tedy určitý pokrokový třídní zájem, nelze neuznat, že po dvou generacích, když už se ustavila slovenská buržoasie, bernoláčtina byla jakýmsi stupněm k spisovnému jazyku, spojujícímu všechny Slováky. Je zde ovšem námitka, že by se slovenský spisovný jazyk byl vyvinul stejně ze slovakisované češtiny, že by nedošlo k rozdvojení vznikající buržoasie po reakční retardaci bernolákovské a že nakonec hlavně evangelíci pozdvihují národní literaturu na kvalitativně vyšší stupeň — a nikoli katolíci, třeba měli už půlstoletí slovenský spisovný jazyk. Vysvětlení je nasnadě: generace štúrovců náleží už k nastupující buržoasii slovenské a je jejím výrazem kulturním. Bernolákovci jsou exponenty feudálně stavovské vrstvičky, která brzdila vývoj.

Ve svém dědictví podrželi bernolákovci část onoho slovanství, slovanomilství a slovanovědní, které přejali od svých kněžských předchůdců; toto dědictví odevzdali katolíkům nebo luteránům. Velký žjev Jána Hollého, jediného skutečného básníka, autora *Svatopluka*, *Cyrrilomethodiady* a *Sláva* je toho dokladem nejlepším. U něho se humanisticko-barokní tradice slavismu na třídní základně feudálně stavovské dostávají v třicátých letech na formový stupeň klasicistický — už také za vlivů Kollárových, které prošly dalším vývojem v české literatuře a její československé větvi na Slovensku; obohatily se také příkladem jiných Slovanů, zejména Poláků.

4.

V této souvislosti všimneme si hned vlivu bernoláčtiny na Moravu. Příklady táhnou a také táhly v naznačeném ideologickém trojúhelníku. Pokusy Trnkovy a Žakovy³⁴ na počátku třicátých let byly ihned zaraženy Jungmannem a Palackým; ale přesto prostředí, důvody a cíle tohoto jazykového separatismu v lecčems připomínají počátky bernoláčtiny z osmdesátých let 18. století; hlásí se sem především svou nechutí k „nelibozvučné“ spisovné češtině. Obhájci jednotného spisovného jazyka českého to také tak cítili. Poslyšme Jungmanna:

„K druhým, kteří konečně od českého jazyka docela odcházejíce, nový naprosto sobě jazyk písemní tvoří, počísti musíme některé z pánů Moravanů a Slovanů Uherských. Byla to naděje utěšená, že u šesti milionů zbratřených Slovanů našeho písemního jazyka užívajících literatura svým časem veliké a vzácné plody ponese, v kteréž naději nás našeho Palkoviče, Tablice, Kollára, Šafaříka, Gallaše a jiných přičinlivá horlivost posilovala; a však ze sladkého sna té veliké naděje nás nemile probudilo novější na Moravě i v Uhřích usilování, tuto nitrancinu, tamto jakousi valasko-hanácko-českou míchaninu v písemní jazyk povýšiti. Šel se duchu slovanskému toho samovraždného úsilí!“³⁵

V tomto „slovanském duchu“ Jungmann také píše pateticky: „Odstup to od nás, abychom nejnovější snahu o jazyk a literaturu slovenskou dobré paměti Bernoláka a v šlépěje jeho nastupujících výborných mužův haněti měli; my raději upřímně z toho se těšíme, že u jednověrných bratrů našich v Slovácích, v tom slovutném prvního křesťanstva sídle, odkudž ono své paprsky i na českou zemi prostíralo, konečně jednota národa k národnímu jazyku a literatuře domácí se probudila; díváme se rekovně myslí, stálosti a vytrvání jednoho muže, kterýž u svých krajanů v nepříznivých okolnostech sám takofka literaturu zbudil, a ji obšírným a na ten čas velmi dokonalým slovníkem obdaroval; s podivením hledíme na toho muže, který snad první ve své vlasti o vyšší básnictví se pokusiti směl, a hned Horacovu lyru v původních odách uchopil, hned za Virgilem, Ovidem i Homerem chvalně pokračoval, a pustiv se sám o svém vesle na epické moře nového zlatého rouna, Svatoplukyady šťastně doploval; ctíme v pravdě ony muže, kteří velikomyslnou podporou nové té literatury stali se dobrodinci nesmrtelnými svého národa, jichž péči i písmo svatě slovensky mluvící krajané jejich dlužní jsou.“³⁶ Je to jistě krásný doklad smýšlení slovanského a zároveň českého, dotčeného sice jazykovou odlokou, zklamáním snu o šesti milionech lidí, užívajících spisovné češtiny, ale přesto se smiřujícího se skutečností uznáním zásluh. Jungmann ovšem v dalším ukazuje srovnáním biblických textů, že se slovenský jazyk Bernolákův pramálo liší od českého, a na to, jaké ztráty utrpěla čtenářská obec slovenská. Celkem je to jen filologická úvaha, která se básnickými obraty vyhýbá vlastní problematice „odluky“.

Je to pochopitelné při opatrné Jungmannově povaze za Metternichovy reakce, která podporovala každý separatismus u Slovanů. Jediná nářážka na „jednověrnost“ (stejnou víru, tj. římskokatolickou) prozrazuje, že si Jungmann dobře uvědomoval politický dosah katolické literatury bernolákovské. Odtud pravděpodobně i ono zdvořilé uznání.

Bernoláčtiny a bernolákovců musil se dotknout Palacký ve svém posudku Trnkova spisku O českém jazyku spisovném. Trnka totiž navrhoval jakýsi kompromisní jazyk mezi spisovnou češtinou a bernoláčtinou; Palacký mu namítá: „Ale divná věc jest, že vy nám radíte, abychom my s Bernolákovci kapitulovali, oni pak nic ovšem s námi činiti míti nechtějí. Aneb žádali Bernolák i s následovníky svými od Čechů kdy něco toho, co vy navrhuje? slibovali kdy za takovou ochotnost a službu naši, přilnouti cele k literatuře české? a byťby i sliboval, bylli sám s to, aby celý národ po sobě k Čechům potáhl, — národ, jenž i slovenských spisů a slov jeho na mále sobě všímá? — Nám již nic nezbyvá, než nechati Bernolákovce, ať co počali, dokonají; však tuším že i oni, dříve nežli věk mine, sami škodou svou zmoudřejí.“³⁷

Historicky jazykové důvody proti samozvaným diktátorům nového spisovného jazyka, které předeslal Palacký, mají platnost ještě dnes; rovněž i jeho přehled vývoje spisovného usu u Slováků. Konců bernoláčtiny se Palacký ovšem dočkal, ani věk nemusil minout. Ale za necelých deset let nato

už nastal obrat k slovenštině i u protestantů slovenských, na jejichž českou literaturu Palacký v článku jako evangelík s jistou hrdostí ukazuje. Nebylo to přirozeně jen vážné zakřiknutí neoteristů, co snad zarazilo nový spisovný jazyk slovácko-hanácký: pro něco takového už nebyly podmínky hospodářské a sociálně-politické na Moravě; byl to skutečně jen diktátorský ohlas bernolákovského hnutí v době reakce; ovšem mohl narušit sjednocující se síly v nastupující měšťanské třídě na Moravě a její spojení s Čechy. Neurčitě citění slovanství, vědomí příbuznosti jazykové a kmenové strhovaly k nehistorickým pohledům na jazykový vývoj sobě blízkých národností. Sám Palacký v kritice těch názorů užívá termínu „národ moravský“. Ještě na Slovanský sjezd v Praze jedou delegáti za „moravský národ“ Ani Jungmann ani Palacký se nedotýkají jiného zdroje tohoto jazykového moravského separatismu. Jsou to názory Kollárovovy a Šafaříkovy v předmluvě *Písni světských lidu slovenského v Uhřích* (1823). Už tam (s. XII.) se vytýká češtině nelibozvučnost a germanismy; radí se brát do slovníka i frazeologii spisovného českého jazyka ze slovenských dialektů, krátce vytvářet záměrně československý jazyk. „... Slovák nech něco Čechům a Čech něco Slovákům dá, má-li mezi oběma jedna literatura místo míti, totiž československá.“ Tedy cíle nejsou separatistické, ale naopak upřímně slučovací, ale pokusy slučovací na základě moravských dialektů skončily jako separatistické.

Ve spojení se separatistickým hnutím Trnkovým a Žakovým je ve své době významný pěstitel česko-slovenských styků František Cyril Kampelík.³⁸ Brněnský bohoslovecký seminář počátkem třicátých let byl místem, kde se vzdělávali klerici nejen z Moravy, ale i ze Slovenska i z Čech. Kampelík, ač přišel z Čech, brzy pod vlivem prostředí a četby, zejména spisů J. Kollára, s nímž navázal písemný styk, je nejen slovanomilem, ale přímo slovakofilem. Chce jít hned dále než Kollár a Šafařík v úvodě *Světských písní*. Sám Kollár musil Kampelika napomenout, aby nehorlil a nepsal „veřejně a příliš“ proti Čechům a jejich nářečí.³⁹ Za návštěvy na Slovensku Kampelík jednal s některými bernolákovci „o založení časopisu, v němž by se Bernolákismus i Bohemismus zreadlití mohl“, jak psal Kollárovi 24. 10. 1834,⁴⁰ mělo by to být pod patronací ostrihomského kanovníka Palkoviče. Tradice ostrihomsko-olomoucké tedy ožívají (Trnka byl v olomoucké knihovně). Kampelík přinášel do česko-slovenských vztahů smysl pro hospodářský život, propagaci, žurnalistiku, plány na knihkupecký obchod aj. Dostával se čím dále tím více na austroslovenské liberální buržoasní pozice.

Naproti tomu mladá slovenská generace štúrovská v přelomu 30. a 40. let odkláněla se od polonofilství k rušofilství. Kampelík se tak dostává do rozporů ve svém slovákofilství: sám už má názory české buržoasie liberální o reakčnosti carismu; proto varuje Slováky před slavistou Boďanským jako emisarem panslavismu a rusismu, má tajné spolky s polskými emigranty a je proto také zatčen ve Vídni r. 1840, ale už téhož roku propuštěn po osvětlení svých styků s Poláky a akce proti prof. Boďanskému. Kampelík, který pod vlivem „bernalakismu“, jak to sám v brněnském semináři označoval, při svém plánování jednotného československého jazyka vytýkal Čechům (ještě v protikladu k Moravanům) „hrdost“, „sobstvo“, „separativnost“, sám je později hájí proti těm výtkám a za reformy Štúrovy stává se horlitem pro český jazyk, píše lidovou gramatiku a ve své „Kráse a výbornosti česko-slovenského jazyka“ z r. 1847 jako jedné z posledních obran v duchu Kollárově odmítá Štúrovu reformu. To je už lékařem na Mělníku a vyznavačem austroslavismu v řadách liberální buržoasie, přimykající se (jako on) k zemské české šlechtě.

Austroslovenský program předestřel už po jisté předešlé pouze jazykových otázek v polovici třicátých let hr. Leo Thun v rozpravě „Über den gegen-

wärtigen Zustand der böhmischen Literatur und ihre Bedeutung“ (Prag 1842). Tento rok je rozmezny na Slovensku. Neúspěch slovenské petice k císaři, žádající ochranu proti maďarisaci, v součinnosti s českou liberální buržoasií a jejími šlechtickými protektory, nutil mladou generaci slovenskou hledat jinou orientaci, a to v rámci uherské státnosti. Hrabě Thun v brožuře *Die Stellung der Slowaken in Ungarn* chtěl r. 1843 napravit nebo aspoň krýt Metternichovy machinace, které využívaly jen nespokojenosti Slováků proti Maďarům. Ukázal zejména na to, že maďarisace by vyvolala reakci panslavismu a že panslavismus by ohrozil nejen monarchii, ale i Maďary. Násilná asimilace diskredituje podle Thuna nacionální hnutí vůbec; Thun se dost naučil od české liberální buržoasie.

5:

V jedné rovině bez třídního hlediska vykládává se o kulturní iniciativě bernolákovců; praví se, že za jejich příkladem šli slovenští evangelíci v osvětových snahách. Byly rozdíly v pokrokovosti, jak už bylo ukázáno, byla řevnivost, byly především třídní rozdíly. Toleranční uvolnění po usneseníh uherského sněmu z r. 1791 projevilo se na evangelickém školství. Na bratislavském evangelickém (a. v.) lyceu byla zřízena r. 1803 katedra československé řeči a literatury. K starým společenostem přibyla Societas slavobohemica (Československá společnost) v Bratislavě, protějšek k Tovarišstvu bernolákovců. „Československý ústav“ podle návrhu Ribayova z r. 1793 měl mít široký program: poznávat slovanský národ v Uhrách a jeho literaturu. „Ústav řeči a literatury československé“, založený při bratislavské katedře, měl sice program užší, ale hlubší. Jiří Palkovič ani na katedře ani v Ústavě nesplnil očekávání přes občasně slovanské horování. Teprve Štúr naplnil program slovanský i slovenský. Bohuslav Tablic vyvolal r. 1810 v život Učenou společnost bánského okolí (Societas litteraria slavica montana) v Kostelních Moravicích. Členy byli jmenováni i významní Češi: Dobrovský, Marek, J. Sv. Presl, Štěpánek, Jan Nejedlý. Společnost zřídila při lyceu v B. Štiavnici stolici české řeči a literatury. Slovanstvo uvědomělá, pokroková činnost Společnosti, která představuje vznikající slovenské měšťanstvo, trvala jen do Tablicovy smrti r. 1832.

Tablic ve svých básních, které uveřejňoval už v almanaších Puchmajerových, ale hlavně v samostatných knížkách *Poezií*, zachytil touhu a život vznikající slovenské maloburžoasie. Do sentimentalistických osobních nálad vplétá už přání: „Kdybych Slávii tak viděl krásně kvěsti, / Slávnou osloněnou k nebesům se vzněsti. / Atropos by mohla času všelikého / Krátkou odstříhnouti níž živobyti mého.“ Idylický sentimentalismus osobní vyvažuje se tu nadoborním ideálem slovanským, personifikovaným už Slávii v rouše klasicistickém: zde už je poetická nota, kterou Kollár rozvedl, zdokonalil a druhy bohužel i rozmělnil. Personifikace Slovanstva Slavia zní u Tablice také Slavina. Jakobäova „Slavorum saucia Mater“ (trpící Matka Slovanů) dostala tak kratší jméno, které se shoduje se starým označením arabských cestovatelů (patrně Novgorodská) a kterého užil už Jan Fischer ze Žiliny ve své wittenberské disertaci *De origine iure ac utilitate linguae slavonicae* (1697), půlstoletí po žalozpěvu Jakuba Jakobäa, kutnohorského rodáka, evangelického duchovního v Přesově. Také Fischer byl pravděpodobně z českých exulantů.^{40a}

Námětu Slavie, Slavinu užil Tablic mnohokrát. Obraz hned v titulu básně „Slavia věncem ozdobená“ dokazuje, že není to už plačící Jakobäova matka Rachel, matka sedmiboletná, ale Slavia mohutná, plná slávy, jak už jméno dokazuje (tuto etymologii nalézáme také u Fischera a před ním už u Vavřince z Březové). „Jsou to citové projevy, z kterých se zrodily básnické výzvy

Ant. Marka, mladého Palackého a Jana Kollára,⁴¹ praví Jakubec. Jakubec tu však zapomíná na školu Dobrovského a také už Jungmannovu. Nicméně do-
tvoření konečného básnického symbolu Slavie náleží pravděpodobně česko-
slovenské literatuře na Slovensku vývojem od Jakobáa po Tablice. Tento vývoj
připomněl Tablic svým „Zpěvem na památku založení profesorství řeči a lite-
ratury slovenské v Prešpurce“. Byl to vzor pro antikvářské veršování Kollá-
rovo, jakási kulturní historie starých Uher, kde citát a udání pramene naha-
zuje jako v humanisticko-barokním slavismu kritické hodnocení. U Tablice
seznámil se Kollár se základní antikvářskou literaturou slovanskou a v jeho
*Pamětech československých básníkův aneb veršovcův, kteří se buďto v uher-
ské zemi zrodili aneb aspoň v Uhrách živi byli* měl soupis svých předchůdců,
na svou dobu velmi cenný množstvím životopisných a kulturně-historických
údajů; z toho ledacos vešlo, ne-li v obrazovou tkáň posledního vydání *Slávy
dcery*, tedy aspoň do „přímětků aneb vysvětlivek“. Tak bral Tablic bernolá-
kovcům slovenský a slovanský vítr z plachet. Ještě před nastoupením Metter-
nichovy reakce za Svaté aliance po vídeňském kongrese dal luteránský pastor
Slovákům i Čechům do rukou jak v původních slovanomilských básních, tak
v literárně historických soupisech slovansko-slovenskou ideologii, která byla
ve vztahu k slovanství školy Dobrovského a Jungmannovy i k humanis-
ticko-baroknímu slovanovědení.

Od obrany Balbínovy v obranné literatuře, psané latinsky, česky i německy, směšuje se
český a slovanský jazyk, český a slovenský jazyk, druhdy se zaměňují Slované a Slováci,
Slavní a Slaváci (ovšem od Slávy jako už u Vavřince z Březové a od něho dlouhým řetě-
zem až do Fischerovy wittenberské disertace a do latinského *Hlaštele šťastné cesty mo-
ravské slávy* (1705) od Středovského).⁴² Tak se táhnou humanisticko-barokní nápady
a myšlení „slovenského národa“ se Slovany vůbec až do doby racionalistické kritiky (např.
u Rulíka v jeho kronice českého národa z r. 1793, u Slováka Tešljacka v jeho
Chválozpěvu česko-slovenské řeči z r. 1790). Jestliže někteří pisatelé obran spojují český
a slovenský jazyk v jeden český jazyk (např. hned Rulík, Jungmann o generaci poz-
ději v *Historii literatury české* (1825) pokládá naopak český jazyk za „odnož slovenského
neb slováckého (nad Dunajem)“. To ukazuje, v jaké kulturní spojitosti se nazíraly jazykové
kulturní rozdíly mezi Čechy a Slováky ve vrstvě vzdělanců, náležející k měšťanstvu
českému a slovenskému, v době, kdy starý Dobrovský neschvaluje zavedení češtiny jako
vyučovacího jazyka na gymnasiích a zřetelně se tak odděluje od mladší obrozenské gene-
race i jejího úsilí získat ustavujícímu se buržoasnímu národu všechna práva jazyková
a kulturní. V té době také se Dobrovský v posudku Šafaříkovy *Geschichte der
slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* ironicky postavil proti romantickým
exkursům slovanovědení (*Jahrbücher der Literatur* 1827, sv. 37).

Právě slovanomilství, slovanovědení i slovanské cítění je hlavní pouto spo-
jující literaturu českou nejen s československou literaturou evangeliků na
Slovensku, ale i s literaturou katolickou. Je ovšem třeba dívat se na tyto
slovanské tendence v širším kontextu dobového zájmu o Slovany vůbec a pak
v tradici české literatury v českých zemích a na Slovensku. Je třeba vidět
také spoje literatury bernolákovců s českou literaturou, především ovšem přes
československou literaturu evangeliků, ale také přímo. Přitom rozlišení
pokrokových a zpátečnických tendencí je naprosto nutné, neboť jenom tak
dostává smysl nahromaděný materiál o česko-slovenských vztazích kulturně
literárních zejména v období rozkladu feudalismu a tvoření kapitalistické
skladby.

Přitom právě v ideologické oblasti, kterou sledujeme, není výměna jen
jednosměrná, tj. z českých zemí na Slovensko. Specifické politicko-sociální
poměry na Slovensku a opožděné vznikání buržoasního národa na Slovensku
vytvářely silnější slovanskou složku, než byla v Čechách. Vývoj slovanství

v škole Dobrovského byl racionalisticky usměrňován a zbavován citových a idealisujících postupů humanisticko-barokních. Na Slovensku se toto dědictví spojuje s tehdy už i k nám pronikajícím sentimentalismem v poesii Tablicově a odtud působí nejen na básníky slovenské, např. na mladého Šafaříka, na Kollára, ale také i na české básníky, nejen přímo s Tablice, ale i přes uvedené mladé básníky. Symbol Slavie a postava zbojníka, ochránce lidu, jsou dva velké přínosy, které vyrostly z tradice společné literatury československé v poesii Slováků. V nich se také odrážejí integrační slovanské tendence a proces etnické diferenciacie u dvou slovanských národností, které jsou si jazykově ze všech slovanských národů nejbližší, nevyjímaje ani Bulhary a Makedonce.

Bylo by a bude věci podrobnější práce srovnat základní themata, jejich ideologický záměr a konečně i formu, zjistit, kde dříve, zda v Česku nebo na Slovensku bylo vypracováno to nebo ono. Nic to nebude měnit na základním poznání společné výměny a tvorby v oblasti slovanské ideologie. Nejlepším dokladem toho je skutečnost, že mladý Kollár svou první sbírku veršů odevzdává Jungmannovi, aby jí pomohl na světlo (*Básně*, vydané r. 1821).

Nebyla vydána báseň *Vlastenec* z r. 1819, kterou někteří badatelé pokládají za rozmeznou v české literatuře pro její bojovný, až sociálně revoluční ráz. Kdyby tomu tak bylo, tvořil by v české literární tradici rozmezí velký básník, kterého právem také Slováci pokládají za svého. Jan Kollár náleží jistě oběma literaturám, české i slovenské; vyrostl ještě z tradice společné literatury československé a psal stále češtinou, třeba slovakisovanou.

Ale rozmezí v literární vývoji netvoří vždy jen velcí básníci. Ti jsou jistě naplní doby, určí jí svůj dílem. Ale někdy jsou začátkem nové doby ti, kterým osud nedopřál vytvořit básnické dílo, anebo ti, kteří odložili básnické pero pro úkoly naléhavější. Tak je tomu i v literatuře československé, tvoříci až do štúrovoů celek, ve kterém se dá najít společná tradice literární v oblasti významové i formové.

Z této tradice vyrůstá prvotina Pavla Josefa Šafaříka *Tatranská Múza s lyrou slovenskou* (1814). Zde nalézáme báseň „Slavení slovanských pacholků“. To je též rozmezná báseň ve vývoji československé literatury. Vychází, jak už nadpis prozrazuje, ze slovanské ideologie: „Slované Slovanům, národu svému, / švižnému, hbitému, slavnému, ctnému, / ku počtě sloužili dostatečně, / k pochvale bývali nekoněčné.“ Pak zaměřuje pochvalu k oslavě revolučního činu pomocí zbraně a boje, činu osvobozujícího a mstícího křivdy, vedoucího k svobodě. Není to „filosofie zboje“, jak přehnaně soudí Pražák;⁴³ je to mladistvý bezprostředně citový obdiv revolučního, zbojnického činu a přitakání k němu bez jakékoliv filosoficko-náboženské nebo mravní rozpačitosti. V tom je báseň až individualistická. Nelze se divit, že Šafařík později nerad slyšel o svých básních. „Nemítí nad sebe vyššího pána, / nebýtí poddanu večer ni z rána, / svobody, svobody požítav vždy, / libati libezné přírody rty.“ Připomíná to sentimentalistický „Šturm und Drang“ a heslo „In tyrannos“ nejlepšího plodu toho kvasu, Schillerových *Loupežníků*, je podtextem. Ale ztotožnění se mladého básníka s lidovým vtělením touhy po sociálním osvobození v postavy „horních chlapců“ a jejich zboje i se samým Jánošíkem v básni „Poslední noc“ v téže sbírce jsou nové sociálně buřičské tóny v české a slovenské poesii. Něco takového, co přímo voní revoluční krví, nenajde se v katolicky konservativní spiseb hernalákovské. Zde je přímé navázání na revoluční nálady v slovenské vrstvě luteránské, které vyšel před dvaceti lety Hajnóczy. Slovanství, slovanská ideologie spojuje se tu s myšlenkou násilného osvobození, jak to nalézá zanedlouho nejlepší výraz v tajných slovanských spolcích polských, ukrajinských a ruských. Tablic jánošíkovskou látku začlenil do literatury, ale revolučním duchem ji naplnil až Šafařík.^{43a}

Červená nit dvojkulturnosti odděluje od sebe pokrokovou a reakční literaturu, pokrokové a reakční slovanství ve významové oblasti děl také na Slovensku.

Z jánošíkovských básní Šafaříkových a oslavy činu vyšel Kollár ve svém

„Vlastenci“. Sentimentalistické nálady jsou tu už spoutány v klasicistické obrazy a samo vlastenectví navazuje spíše na patriotismus osvícenecký než na protinapoleonský.

Klasicistický krátký žalozpěv „Má vlast“ Jungmannova žáka Antonína Marka přešel o dvanáct let Kollárova „Vlastence“ a udeřil už v základní tón, ozývající se později tak mocně v Kollárově *Předzpěvu*. Obraz „z východních luk“ přicházejícího „slavného národa českého“ projevuje souvislost s dobou slovanou ideologií. Ta se uplatní plně v Psaní básnířském z r. 1811, nadepsaném „Marek Jungmannovi (v Puchmajerových *Nových básních* z r. 1814): „Tam od východní strany duch Slavie věje, / tam rod se silných vzpíná vstípen od naděje. / Tam k Slovanům je otvor líbezného zření, / k jichž nohoum Adriat i Okeán se pění; / jichž rádlu labské nivy, onde doňské voře, / jichž lodí zjždí Černé, Seveřské i moře.“ V básni je nový rys důvěřivého optimismu, který sice nezavírá oči před tím, „že nás Tevton tiskne z jedné strany / a z druhé bídné žilí mezi Otomaňy, / že autočijím Srbům chrabrá klesla ruka / a rozvalena říše krále Svatopluka“ / — ale utěšuje: „Vždy Rurykovo žezlo nám se odolalo. / Až podnes stojí Kyjev, sídlo starožité, / a Petra Velikého hrady nedobytné, / jenž ve své vládě drží, statně carující, / dvou dílů země staré valné polovice.“⁴⁴

Mezi klasicistické postupy se zmínkami o Šlecerovi (tj. německém slavistovi Schlözerovi), o Dobrovském a o Kopytářovi (tj. slovinském slavistovi Kopitarovi) umísťuje sentimentalisticky vyjádřené ujištění: „Slout Čechy nebude nám žádnou více hanou / a z našich krásaviček Slovenky se stanou“. / Nemůže být pochyby, že Slovenky zde znamenají Slovanky. O tom svědčí další verše: „Byl clona nepaměti jména oněch kryla, jimž nejmilejší matkou Slávie kdy byla; jen tebou by mi věčně stála drahocenná, jen tebou má by byla tužba ukojena.“

Tak tedy spojuje Marek Slávii přímo s Jungmannem. Symbolu Slávie je tu užito jenom několik málo let po Tablicovi. V součinnosti česko-slovenské literatury vzniklý symbol, budící neurčité touhy u milionů slovanského lidu, čekal toliko na velkého básníka. Tím básníkem nebyl Palacký, který také v Mých zpěvech několikerou násilnou invokací Slávie ústy Genia („Aj, tvé krásy tajemství, věčné, Slávie, mé hoře!“)⁴⁵ přispěl k slovanomilské poesii té doby.

Odrážela-li se v storukém Briaréovi ve „Vlastenci“ Kollárově nějaká revolučnost, bylo v tom dědictví sentimentalistického „Sturm und Drangu“, ze kterého se zrodilo už pojetí titanismu a obraz faustovského činu („Am Anfang war die Tat“ — na začátku I. dílu Fausta; tento obraz musel se vrýt současníkům do paměti). Ale hodnocení silných, činorodých mužů je také u Marka a v Jungmannově škole (vznikly z toho přece nejlepší básně Rukopisu Královédvorského — kde je myšlenka obrany vlasti nejlépe vtělena). Marek se ovšem k „hromnému rekoví“ Žižkovi v básni „Na Trosky“ (1812) chová s rezervou osvícence a kněze-katolíka; to s ním sdílí evangelický pastor Kollár. Z toho je vidět, jak daleko byli oba od sociální revolučnosti. Ale naproti tomu se neostýchá pozdější libuňský farář oslavit zrádce Habsburků a nepřítele jesuitů Albrechta z Valdštejna, a to už v básni „Elegie“ (1814), zejména však v podivuhodné na tu dobu historické reflexi v krajinném rámci „Na Velíš“ (1822).

V sentimentalisticko-klasicistickém okruhu českém jsou už dány všechny ty ideje, které se v Kollárově „Vlastenci“ pokládají za nové, jsou však Kollárem

jen básnický významně vysloveny. Jejich působení z netištěného rukopisu je hypotetické. V „Poslání k Jungmannovi“ v únoru 1817 (Jungmannova *Slovesnost* 1820, 46--49) je vysloven rázovitěji než jinde u Marka — protože stručněji — obsah českého vlastenectví: „Protož buďme trvale k vlasti roz-toužení, za porok si kladouce od ní uchýlení. Hajme, kdy lze hájiti, v úzké Thermopyle proti krutým outokům Slávie své milé.“ Slovanská idea vedla k oběti za vlast v českých Thermopylách. Nelze tedy připisovat mladému Kollárovi ani invenci ani formulaci tohoto vlastenectví, vznikajícího ze slovan-ského citění. Kollár je toliko dovřiitelem toho.

Neběží tolik o to, čeho užil Kollár ke své slovanské ideologii, ale o to, co jí chtěl říci svým současníkům a co se v jeho díle a v jeho významové oblasti obrazilo ze společenské situace doby, ve které jeho hlavní díla vznikala, tedy přibližně v první třetině 19. století, a jak na jazykově literární obrození zapůsobil. Nelze pochybovat o tom, že Kollár tkvěl svými kořeny v rodné slovenské půdě a že první záchvěvy jeho slovanského citění pocházejí z domova v Mošovcích, ať už jsou tu podnětem ruští vojáci, potulní drobní obchod-níčkové, vypravující o slovanských zemích, kterými prošli, ať už je to tradice evangelické spisby, s kterou se seznámil Kollár ještě v Mošovcích, ať už tradice slovanomilství, která k němu přicházela stykem s lidovým prostředím v učitelském a pak v kazatelském povolání, ať už je to vlastní literární tradice slovenské literatury a v tom především Tablic. Nemůžeme ovšem také brát jenom za obraz básnický jeho prohlášení v jednom z „nápisů“, že je „duchem v Praze, tělem v Uhrách“, že má „dvě vlasti, Čechy a Uhry“. Dokazování, že by Kollár náležel jen literatuře Slováků, když sám ve své době chtěl a prokazoval souvislost literatury československé, to jest literatury psané spisovnou češtinou, pozbývá smyslu, třeba Kollár sám píše češtinou úmyslně slovakisovanou; úsilí vytvořit ze dvou spisovných jazyků, českého a slovenského, jeden bylo ovšem úplně neorganické.

Právě v oblasti slovanské ideologie své doby, kterou Kollár jedinečně svým dílem vyjádřil, je uložena společná tradice literární, vytvořená oběma ná-rodnostmi, sloužící pak nastupující buržoasii jako hegemonu. Ale už zde se jasně zračí třídní zájmy pravého křídla měšťanstva, které přecházelo na posice kompromisu s dosavadním hegemonem feudálním. Také v tom tkví souvislost s vývojem slovanské ideologie jako významové součásti literárních výtvorů v českých zemích i jako východiska politických programů, ve kterých se zračí už nástup měšťanstva.

Jsou ovšem rozdíly mezi českými zeměmi a Slovenskem, jak ve výrobních procesech, tak v sociální struktuře. Zrušení nevolnictví, které si vynutil lid a výrobní procesy r. 1781, bylo v Uhrách sice uznáno sněmem r. 1785, ale nevešlo v život všude. Už tím je zadržen vznik proletariátu, nehledě ani už na daleko menší možnosti přechodu řemeslné malovýroby k průmyslové vel-kovýrobě. Příliv české chudiny do měst a jejich počestění má na Slovensku jen slabé obdoby.

Pravicové křídlo kapitalistické české buržoasie je od počátku nuceno ke kompromisům s buržoasii německo-rakouskou, která roste ruku v ruce s reakční feudalitou. Národní zápas, daný v podstatě především bojem o trhy (Lenin), rozlišuje na Slovensku Němce a Maďary. Konsolidující se měšťanská vrstva na Slovensku je německá a maďarská; na svém pravém křídle je ochotna ke kompromisům s feudalitou. Slovenskému měšťanstvu chybí průmyslová vý-roba tovarů (i malovýroba je slabá) a s tím spojený boj o národní trh, který žene jak maďarskou, tak českou kapitalistickou buržoasii; vlastní proletariát, který se projevil v českých zemích již na počátku čtyřicátých let, na Slovensku v té době ještě není. Na Slovensku třídní boj záleží dlouho ještě ve vztazích vykořisťujícího feudála a vykořisťovaného rolníka. Proto má povstání r. 1831

na východním Slovensku, které se odráží v tvorbě a názorovosti Janka Krále, ještě ráz povstání rolnického.

V té době už v Česku se hýbe drobné měšťanstvo a inteligence podniká letákovou akcí proti tajné policii a Metternichově vládě; jsou zakládány tajné společnosti (Český klub K. Sabiny). Sympatizuje se s polským povstáním, mnozí mladí lidé bojují v řadách polských povstalců (Zach); to má také na Slovensku ojedinělý ohlas (S. Chalupka). V Čechách se organizuje pomoc polským povstalcům (Mácha, Amerling, Stule), běžence polské ukrývají i takoví „rusofilové“, jako byl Marek.

Polské povstání už způsobilo trhlinu v slovanské ideologii české buržoasie. Liberálové stavějí se proti mladoevropským idejím, které chtěl propagovat Sabina v tajném spolku a proti přípravě ozbrojeného povstání proti Habsburkům. To je v polovici let třicátých, v době, kdy vyšla Kollárova rozprava o vzájemnosti. Vyšla tedy v době, kdy se už Kollárův přítel, historik František Palacký, který se svou ženitbou dostal do středu liberální pražské buržoasie, pomalu stává mluvčím jejím, zejména pro své styky se šlechtou. Obyčejně se pokládá počátek čtyřicátých let za dobu vzniku austroslovanského programu. Ale vlastní počátek je dán rozhodem liberálů s radikálními demokraty typu Sabinova už v polovici třicátých let.

6.

Rozprava o vzájemnosti vyšla v době, kdy čtyřicetiletý pastor a básník založil rodinu. Sotva měl osobně nějaké revoluční touhy v těžkém postavení své církevní v Budapešti a tedy i celé své existence. Mezitím rozkvetla v Bratislavě Literární jednota při evangelickém lyceu (založená r. 1828) v duchovní střed mládeže. Později se pod vedením Ludevíta Štúra (od r. 1835, tedy právě v době vzniku prvního textu „Vzájemnosti“) stala pojítkem činnosti mládeže v jiných městech slovenských. Pracují propagačně v duchu Kollárovy „Vzájemnosti“. Srbové a Charváti, studující v Bratislavě v dosti velkém počtu, byli jimi získáni pro spolupráci. Štúr je středem slovensko-srbo-charvátského kolektivu žáků, mezi nimiž je i Svetozar Miletić, Jovanović-Zmaj, Daničić. Roku 1839 založili si srbští studenti spolek Srpska čitaonica.⁴⁶ Studentské spolky byly zakázány vládou r. 1837. Kulturní práce byla konána v rámci katedry československé řeči a literatury. Počátek čtyřicátých let, do kterého se klade vznik austroslovanského programu v Česku, je začátkem protinárodních persekucí podle usnesení maďarského sněmu. A tu se projevuje pokusný austroslavismus také u Kollára i u Štúra. Případ ilustruje politické poměry v Uhrách.

Národní jazyky byly zakázány v úřadech, v církvích a školách. Maďarský-šovinismus, vyprovokovaný vídeňskou germanisací, dal se na pochod. Nejvíce se ovšem dotknul slovenských luteránů zákaz rodného jazyka v církvi a v církevních školách. Petice přímo k císaři zdála se být Kollárovi jedině účelnou. Štúr radil obrátit se nejdříve na uherský sněm. Podřízení Slovenska přímo pod pravomoc císaře pokládali slovenští vlastenci za jedině řešení. Cesta austroslavismu byla ohledána. Metternich využil politických obtíží maďarské vlády s potlačovanými národy — to byl výsledek petice kromě osobních persekvování petentů se strany maďarské vlády.

Na potlačování národní kultury, na osočování z velezrady pro užívání „bibličtiny“ mohli slovenští buditelé, chtějíce zabránit dalšímu tříštění sil dvo-

jím jazykem spisovným a získat lidové masy, odpovědět jenom jedním způsobem: sjednocením národa v jednom jazyku spisovném, který si už vývoj buržoasního národa vynucoval. Zde se rozešly cesty velkého hlasatele slovanství i literární vzájemnosti mezislovanské a jeho mladších rodáků a přátel, zejména Štúra a Hurbana.

Co se z těchto politicko-sociálních poměrů projevilo v Kollárově tvorbě? Od jeho *Básní* (z r. 1819), do *Vzájemnosti* (z r. 1835) je to pouhých šestnáct let. Mezitím byla vydána *Slávy dcera* r. 1824 a r. 1832. Je to doba vyzrávání mladého básníka v muže, většce slovanství a církevního pracovníka. Je to také doba vytvoření humanitního programu a ústupu od revolučních myšlenek, pokud se vůbec u Kollára vyskytly a nebyly vzaty jen ze sentimentalistické tkáně obrazové. V německé poesii měl sentimentalismus svůj vrchol v hledání „originálních geniů“ v období „Bouře a tísně“ a našel v druhé generaci svůj předmět v osvobozovacích tendencích protinapoleonského období. Obrazová tkáň sentimentalismu došla uplatnění v nové společenské situaci. Oslava wartburská, které se také Kollár účastnil, dodává do kolektivního národního vědomí německého dědictví luteranismu cit sverázu německého a evropské výlučnosti, zvláštního kulturního a mravního poslání německého, vědomí kulturträgerství, postavené proti expansi francouzské kultury. Hned v počátku kulturträgerství německého národa, dosud politicky nesjednoceného, vstupuje do stop napoleonské dobytčivosti. Kollár nezůstal při vlivech německé osvobozenécké poesie ani ideologicky ani formově. Vrátil se na svůj klasicistický základ.

Pro klasicistický základ poesie i teorie u Kollára je nejlepším dokladem jeho vztah k lidové ústní tvorbě. V době, kdy slovesní umělci velikosti Mickiewiczovy, Puškinovy, Čelakovského čerpají ze zdrojů lidových, vidí Kollár lidovou slovesnost jako osvěcenský klasicista. V úvodě k *Písňím světským lidu slovenského v Uhřích* (I. sv. 1823, II. sv. 1827), které Kollár sice vydal spolu se jménem P. J. Šafaříka a Jana Benediktího (Blahoslava), ale na kterých měl hlavní zásluhu jak ve sběru samém, tak ve vydání, dívá se na sbírání písní jako „na sbírání starobylých zůstatků s jejich mumiiemi, mincemi, pergamenty, urnami, hroty, meči, kopími a jinými mrtvými památkami“.

U Šafaříka prorazila už v jeho *Tatranské Muze* lidová píseň klasicistický kánon v básni o zboží a ještě více pak v romancích a baladách; sylabotonická versifikace a obrazová tkáň jsou preromantické. Ale klasicistická teorie zvítězila — pravděpodobně také za vlivu podobných úsilí v současné maďarské literatuře — v *Počátcích českého básnictví obzvláště prosodie* z pera Šafaříkova a Palackého, vydaných s předmlouvou, podepsanou jen J. Blahoslavem (1818).

Úsilí zvýšit úroveň československé literatury vedlo mladé přátele. Klasicistické vzory byly před očima. Herderismus, idealisující lidovou tvorbu slovesnou, měl už po vydání velkých sbírek písní (zejména *Des Knaben Wunderhorn*, vydali Arnim a Brentano 1806—1808) a sbírek rozprávek (zejména *Deutsche Sagen*, vydali bratři Grimmové r. 1812, 1815) v samém Německu za sebou první velký rozmach. Proti jednostrannému názoru, hledajícímu v lidové tvorbě zbytky pramýthu pod vlivem teorie o společném původu indoevropských jazyků a národů z jediného prajazyka a pranároda, vyskytly se už námítky, které vysvětlují podobnosti mezi výtvoři přejímáním nebo samovznikem na základě podobných sociálních podmínek. Proti původnímu přeceňování výtvorů, jejichž umělecké nedostatky se vysvětlovaly pokažením v průběhu staletého kolování, počíná se už kritika, školená na umělé literatuře. S politickou reakcí Svaté aliance vystřídává původní sentimentalistický obdiv lidové tvorby rezervované hledisko, kde se sám pojem lidu podezírá, mate a tříděně přibarvuje.

U Slovanů v tzv. obrození jazykově literárním má lidová tvorba slovesná

místo velmi důležité, přímo ústřední ve vývoji slovesných organismů jednotlivých literatur a v jejich vzájemném vztahu.⁴⁷

Epochální práce Vuka Stefanoviće Karadžiče opírá se ještě o vysoké hodnocení srbské lidové tvorby v Německu. Kopitar je jeho učitelem, pomocníkem a prostředníkem na západ. Cestu k Rusům našel si Karadžić sám. Šafařík je za pobytu v Novém Sadě v dvacátých letech svědkem Karadžičova boje za srbský spisovný jazyk proti slavenosrbštině a za uznání slovesné tvorby lidové jako nejkrásnějšího projevu tvorby lidu — národa.

Přesto vítězí u Šafaříka klasicistický vztah k dané problematice jistě také pod vlivem Dobrovského: jak na jazykovou reformu Karadžičovu, tak na lidovou slovesnou tvorbu jihoslovanskou dívá se Šafařík s určitou rezervou — ještě osvíceneckou. Tím pak působí i na Kollára, který z trojice nebo čtveřice přátel (Kollár, Šafařík, Palacký a Benedikt) byl by býval nejpovolnější, aby nastoupil tu cestu, kterou už v Čechách šel Čelakovský a ve vyšší poloze Mickiewicz u Poláků a Puškin u Rusů. Nebyla to jen obava, že by se mohlo opakovat to u Slováků, co se stalo Karadžičovi s propagováním lidové tvorby u Srbů a nač ho upozorňoval Šafařík, píše mu takto (10. 3. 1822): „Vuk Stefanović a jeho pomocníci, nešetříce ničeho, co buď zastaralým, buď domácími zřízeními církve... v národu zasvěceno, zhouřili duchovenstvo proti sobě, duchovenstvo zhouřilo lid.“ Šafařík zde přímo naznačuje změnu svého smýšlení po vydání sbírek srbských písní a jazykovou reformu Karadžičovu kritizuje: „Tu pak bohužel nezískáno nic, leč lepší část národnosti a literatury ztracena.“ Zde vyjádřené stanovisko má důležitost nejen pro vztah Šafaříkův k lidové slovesné tvorbě srbské, ale tūn k lidové slovanské tvorbě vůbec, v tom přirozeně i k slovenské; to souvisí později bezprostředně se vztahem k spisovnému jazyku slovenskému a k štúrovcům vůbec.

„Mnoho plev a zrna málo,“ tak posuzuje vlastní šírku Šafařík, který ještě nedávno povzbuzoval Kollára a Benediktioho k sbírání písní (v listě z března r. 1822). Názor na písně a vůbec na lidovou slovesnou tvorbu jako na památky starých časů v úvodu *Písní světských* (z r. 1823) jednak má ulomit hrot výtkám duchovních (katolických i evangelických), výtkám, které se skutečně dostavily i ze strany luteránské, jak se dovidáme z Kollárových poznámek ve vydání *Národných zpíevanek* z r. 1834 a 1835 (v kap. XIII), jednak přece jen zachycují tehdejší klasicistické názory na lidovou tvorbu, které nabyly převahy nad herderovským nadšením u Šafaříka a Kollára. Podobně jako v starožitnickém materiálu neuměl Kollár oddělit — podle Šafaříkova slova — zrno od plev. Šafařík už v citovaném listě z března 1822 prohlásil o písních, že „nemůže je držeti za svatý kodex“; Kollárovi se čím dále tím více ztrácel pojem lidovosti v národnosti, takže vzal do *Národných zpíevanek* „také písně studentské, rectorové, makaronské, měšťanské a dokonce i panské“ a „písně vzdělanějších stavů rozličného obsahu“, tedy umělé písně a v několika případech nanejvýše jen ohlasy lidových písní. To ovšem odpovídalo zčásti praxi dvacátých a třicátých let (také u Čelakovského), která nerozlišovala přesně texty, kolující v lidu, od textů umělých, projevujících jakousi lidovost (podle tehdejších názorů). Kollár ovšem jde ještě dále a uvádí do sbírky i texty nejen původem, ale i obsahem nelidové. Sleduje tím v této části vlastně společenských zpěvníků, jak byly znány na Západě a na Rusi, kde se mísila poesie „různých stavů“, v přelomu století. Odporuje to názoru tak lapidárně vyjádřenému: „Že vzdělanosti nemá náš lid, cizozemci mluvíte: jakž? vy musíte lidu zpívat, nám pjeje lid.“ To především. Herderismus je v citovaném výroku jasně patrný, ačkoli sotva to byl přímý vliv Herderův, který vedl mladistvého chlapce k sbírání písní. Ale názor, který uvádí v XIII. kapitole poznámek k *Národným zpíevankám*, je herderovská aktualizace významu ústní slovesnosti: národní písně, rozprávky, pořekadla, hry, obyčeje a vůbec všechno, co vychází z národa; jsou nejlepší školou poznání národa, nejpevnějším základem

a životem, na kterém se staví vzdělanost. Tak Kollár.⁴⁸ Všecko záleží ovšem na tom, co se pokládá za národní a lidové. Všehochuť produkce „různých stavů“ stírá měřítko lidovosti, širší představa národnosti zastírá značné rozdíly; podstatný znak lidové tvorby, kolektivnost, mizí pak úplně. V této kapitole poznámek je zachycen velmi názorný obraz čtenářské obce a rozvrstvení slovenské společnosti v té době; feudálně klerikální konservatismus charakterizuje nejen tuto obec, ale i Kollára samého. Pochvaly a poklony bernolákovecům pro šíření slovenské knihy jsou přehnané, ať už mají úmysl povzbudit kruhy evangelické anebo jen ulomit osten výtek šíření „nemravných“ písní: vytýkání zásluh luteránských „mecénů“, „velmožů“ a „šlechticů“, protektorů luteránské církve (některým z nich vytiskl Kollár jejich výtvořky mezi „panskými“) dokresluje Kollárův luteránský legitimismus. „Národnost“, „slovanství“ objevuje se tu v spojitosti s přežitky feudálními a liberálně buržoasnými tendencemi. Není zde to, co shledáváme už u Novikova, Radiščeva, u děkabristů, u Puškina a Mickiewicze, onen hluboce sociální vztah k tvorbě vykořisťovaného lidu; třídní rozdíly se překrývají střechou konservativní národnosti.

Čtyřicetiletý luteránský kazatel je cele už v životních podmínkách, které rozhodovaly o smyslu jeho díla a zejména jeho tzv. panslavismu. Nestranný maďarský badatel Angyal⁴⁹ může nyní konstatovat, že Kollár necítil jen slovensky, ale také uhersky (tedy asi jako M. Běl). Také slovo Maďar odvozuje Kollár z „maar“, tj. sláva (tím by tedy dostávala matka Sláva nový přírůstek). Jsou po ruce doklady k tomu, jako by byl Kollár chtěl i Maďary získat k společnému boji proti Němcům (dokonce *Slávy dcerou*); proto i vůdce maďarských evangeliků barona Prónave umístil do „slovanského nebe“ a tento jeho protektor to byl, kdo ho přivedl do Vídně po revoluci r. 1849. Literární historik maďarský král. rada Schedel-Toldy ho ochraňoval za revoluce. Kollárův Obranný projev v Pester Zeitung z 29. 9. 1848, kde Kollár odsuzuje povstání Slováků proti Maďarům, nebyl na něm vynucen. Lanšjták, tehdejší Kollárův kaplan, zanechal vzpomínky, podle kterých Kollár odsuzoval Kossutha, dokonce i Poláky, kteří se zúčastnili maďarských revolučních demonstrací.⁵⁰ Přesto Angyal ve své kollárovské studii může zcela nestranně dojít k závěru, že podezírání Kollára z politického panslavismu ze strany maďarských liberálů bylo nepravdivé. Austroslovensky naladění Češi a Charváti přirozeně nemohli být spokojeni s chováním Kollárovým (nosil i revoluční kokardu, vozil hlínu na obranné náspy) a přirovnávali ho k zradě Svatoplukově. Musilo by se rozlišit, co bylo z donucení, co z osobní nestatečnosti člověka chatrného zdraví, ovládaného starostí o rodinu atd.

Skutečností naproti tomu zůstává Kollárův legitimistický poměr k Vídni, jeho vídeňská profesura v době reakce a činnost v organizaci školské jako experta Bachova a Stadionova pro Slovensko, kde Kollár zaváděl staroslovenštinu, tj. bibličtinu do škol.

Dílo, myšlenka slovanství a protest proti odnárodnění žily už svým životem a působily, odděleny od soukromého života tvůrce. Vykonaly úkol také u Slováků už do polovice let čtyřicátých: slovanstvím došlo se k slovenství.

Právě k *Národným zpievankám* poutá se okolnost, která přímo souvisí s pozdějším vytvořením spisovného jazyka středoslovenského. Šafařík totiž navrhl jednotný „čtenářský jazyk“, jak se dnes říká, centrální dialekt slovenský, kterým Kollár upravoval texty, příliš dialekticky odlišné.⁵¹ Ale netýká se to kupodivu tolik textů východoslovenských, jak shledávají nynější badatelé a vydavatelé díla Kollárova, kteří odstraňují „spisovně českou jazykovou a pravopisnou apreturu“⁵² z lidových textů. Ať je rozmanitost úprav jazykových a pravopisných u Kollára větší nebo menší, péče jenom vychází odtud jistá soustava uměleckého jazyka, založená v textech lidových na lidovém jazyce: je to jistě další krok k spisovnému jazyku slovenskému. Kollár zde nestál na stanovisku přímo násilné a neorganické slovakisace.

spisovné češtiny, kterou chtěl dospět k jednotnému spisovnému jazyku československému. Spíše zde měl na mysli radu P. J. Šafaříka, který také kolísal mezi bibličtinou a slovenským spisovným jazykem. Šafařík už r. 1827 napsal Kollárovi: „... potud, pokud si naši Slováci jakýsi svému nářečí přiměřený spisovný sloh, nech třeba na základech české gramatiky, nezarazejí...“, až potud nebude u nás národní literatury, nebude v lidu chuti ke čtení. My spisovatelé budeme jen braminové mezi lidem našim, jako sme posavad byli, a sloh náš a jazyk — to co sanscrit a církevná slovenčina“.

Nutnost národního jazyka spisovného a národní kultury v tomto jazyku je tu tedy uznána čtyřicet let po Bernolákově mladým slavistou, nad něhož Slovensko v oboru společenských věd nevydalo většího ani dosud. Mladý Šafařík stál blíže lidu, jeho tvorbě a potřebám než Kollár. To se jeví hned kromě tematiky i ve vztahu k formě lidové písně v Šafaříkově *Tatránské múze*.

Na Kollára jako na básníka, literárního teoretika i slovanovědce měl klasicistický názor, oddělující uměleckou literaturu od lidové tvorby a hodnotící lidovou tvorbu jen jako „štarobyelé pozůstatky“, vliv neblahý. Živý a plynulý tok ústní lidové tvorby u Slovanů a skutečnost uměleckého jazyka v lidové tvorbě slovanské působily naň málo. Jeho poetický kánon byl spoután, jeho názory na spisovný jazyk československý (s osobními neorganickými zásahy Kollárovými do jeho struktury) byly hotové. Jeho sluch oslaben pro zákonitost vlastní uměleckého jazyka slovenského, zaznívajících z písní. Dosah toho pro hodnocení romantismu u Slovanů od pěvce *Slávy dcery* byl škodlivý. A tím také pro hodnocení celé slovesné tvorby Slovanů, kde vlastní lidovost, opřená o tematiku sociálního odporu a třídního procitání, mu zanikala v různorodém materiálu. Tragický v podstatě byl nakonec Kollárův vztah k rodnému slovenskému jazyku. Ale na tom neúčastnil se jen jeho klasicistický názor poetický, ale také jeho názory na Slovanstvo vůbec a na „literární vzájemnost“ zvláště a s tím související názor na čtyři hlavní „nářečí“ spisovná u Slovanů.

Už Dobrovskému byl Karadžić nesympatickým svým nekompromisním, zdánlivě protihistorickým chápáním lidovosti v jazyku a tvorbě lidové; byl to pro Dobrovského vynálezce nové módy, který porušoval souvislost literární tradice slaveno-srbského spisovného jazyka (tj. směsi církevní slovanštiny ráže srbské, ruské a srbského hovorového jazyka). Na tom stanovisku stál také zprvu Šafařík a podle něho i Kollár. Člověk znalý této směsi slaveno-srbské ovšem rozuměl církevně slovenským památkám. O to asi běželo Dobrovskému. Analogické bylo zdůvodňování tradice československé bibličtiny. Nebylo to ovšem ani u Šafaříka bez kolísání a návratu. Především už v *Geschichte der slavischen Sprache und Literatur* oddělil jazyk a literaturu slovenskou od české. To se stalo jistě pod vlivem dělení Dobrovského a také v souladu s členěním slovanských jazyků u Dobrovského. Potřebu psát lidu slovenskému jeho vlastním jazykem uvědomoval si Šafařík velmi záhy, jak bylo už řečeno, když viděl nezájem lidu o československé knihy. Ale nebyl v tom důsledný; ještě méně důsledný byl Kollár, jehož básnický čin byl hotov už první *Slávy dcerou*, tedy několik let před pochybami a rozpaky Šafaříkovými stran psaní bibličtinou pro slovenský lid.

Skutečných i domnělých rozporů najde se u Kollára mnoho. Zapomíná se, že celý jeho básnický a myslitelský vývoj se uskutečňuje už v prvním období jeho mužnosti, do čtyřicátého roku jeho života, tedy do polovice třicátých let 19. století. Dále se mu dává romantický význam věstce v souběžnosti s básníky-věstci polskými, kteří hlavní svá díla vytvořili v přelomovém období od počátku třicátých let. Ale tato léta se Kollára nijak hluboce nedotkla. Přístup k významové stránce jeho díla jako k myslitelské náplni veskrze hluboké hodnoty a téměř jako kánonu zásad pro dalekou budoucnost bez

přihlédnutí k tomu, z čeho se tyto zásady v dané době rodily, přezírá především národní potřeby Kollárový doby.

Po vydání *Slávy dcery* r. 1832 Kollár jen básnický paběrkuje, upadá do slovanského starožitnictví, kde se spoléhá čím dále tím více na fantasií než na kritiku materiálu. V doplňcích k *Slávy dceři* v dalších vydáních antikvaří a v starožitnostech básní, jak bylo shledáno už jeho rovesníky. Ale i tu vychází z premis, které si utvořil v podstatě už do svého čtyřicátého roku.

Slovanomilství a slovanovědní bylo a vytvářelo se v plynulé spojitosti společné literatury v Česku a na Slovensku, a to jak ve spisbě evangelické až do štúrovců, tak v katolické spisbě už do bernolákoveců. Souvisí to s propagandou katolické víry, že se dědictví cyrilometodějské a velkomoravská tradice zdůrazňuje více u katolíků, spoje husitství a československé reformace s pravoslavím více ve spisbě evangelické a že se odtud dostává evangelický slavomil spíše k obdivu k ruskému dubisku nežli katolický, ačkoli se tento obraz najde i u Bernoláka i u Hollého.⁵³ Je tu celý společný podklad humanisticko-barokního slovanovědní a slovanomilství, které spojuje katolíky i evangelíky v Česku i na Slovensku. Vědomí národa, které čerpá a musí čerpat z dějin národnosti, aby se stalo vědomím historického národa, tvoří se u Čechů stejně v doprovodu citu sounáležitosti Slovanů a s přesvědčením o příbuznosti všech Slovanů; u Slováků bylo to hlavně velkomoravské období a cyrilometodějské dědictví, jež bylo možno uplatnit v historickém vědomí národa. Pro historičnost národa a proti podmanitelské teorii podrobeného národa sluhovského, kterou vytvářela maďarská feudalita se svými buržoasnými přísluhovači, bylo třeba zdůrazňovat velkomoravské období, odtud pak příbuzenství se silnými slovanskými národy.

Kulturní spojitost československá, manifestující se dalším užíváním bibličtiny na Slovensku, musila být vyvážena a byla vyvážena zdůrazněním slovanské pospolitosti, příbuznosti s jinými slovanskými národy. Polské povstání postavilo do středu pozornosti revoluční Poláky, kteří tak vystřídali „ruská dubiska“ v sympatiích. Jako v Čechách, tak i na Slovensku počalo se s úvahami o skutečné občanské svobodě.

Československost jazyková i tak, jak si ji představoval Kollár, i tak, jako oni „ziakovci“ na Moravě a ještě i Kampelík, byla — ve snaze po libozvučnosti češtiny a ústupcích slovenštině až k nějakému novému kompromisnímu jazyku československému — neorganickým zásahem do struktury spisovné češtiny (po stránce hláskoslovné i tvaroslovné); to dobře vložil a odmítl už Palacký. Naproti tomu je zcela přirozené, že velké zjevy, vyrůstající z kulturního základu československého, ze vzájemného vztahu české a slovenské literatury a jejich slovanovědních a slovanomilských tendencí, náleží oběma literaturám: nejlepšími doklady toho jsou díla Jana Kollára a Pavla Josefa Šafaříka. Kollárova formulace slovanství a slovanské vzájemnosti, jeho čtyřkmenovost a čtyřjazykovost „slovanického národa“ je nadstavbovým výrazem potřeb ustavujícího se českého a rodícího se slovenského národa buržoasního.

Při ustavování českého národa vcházelo do ideologické nadstavby ve srovnání s opožděným buržoasním procesem slovenským méně slovanství a více argumentace z historické minulosti českého státu. Tak např. vydání Pavla Stránského *Českého státu* v německém překladě s doplňky a opravami od exjezuity Ignáce Cornovy v l. 1792—1803, je příznačné svým zdůrazněním české státnosti. Byla to ovšem státnost feudálních „stavů“, kterou absolutismus zákonitostí vývoje odstranil. Boji nastupujícího měšťanstva mohlo pomáhat jen obhajování národních práv. V tom Cornova jako profesor historie na pražské universitě měl vliv na bratry Nejedlé a na Jungmanna. Slovanská

ideologie u Slováků musí nutně nahradit nedostatky státoprávní výzbroje historické národnosti. Proto v době, kdy už Havlíček volá „Napřed Čech a potom Slovan“, u Slováků se k vědomí slovenskosti nutně ještě vychází ze slovanskosti.

V tom musí se sejít evangelík Kollár s katolíkem Hollým, protože jsou oba výrazem téhož procesu. Proto ono roznícení slovanských vater právě na Slovensku: proto Kollár, Hollý a Štúr se svými pomocníky a epigony. Nepřátelé tento přirozený vývoj od slovanskosti k vědomí slovenského národa zjednodušují a buď z neporozumění, buď z tendenční zaujatosti nazývají panslavismem, termínem, který se vyskytoval v jazykovém smyslu už u bernolákovců (u Herkla a jiných).⁵⁴ Toto slovenské slovanství má od počátku politicky kolísavý obsah: jeho nositelé jsou stále mezi mlýnskými kameny politickými.

A tu však přichází Kollár, aby udělal konec v jedné věci hlavní. Zůstane dějinným činem Kollárův básnický protest proti germanisaci Slovanů v Předzpěvu *Slávy dcery*. „Nenasytň chřtán Teutonů“ a jejich domnělé kulturtrágerství byly demaskovány už od 13. stol. od Henrika z Isernie. Celý proud žalob a obran plynul dále přes husitské traktáty, přes Křižanice a Balbína a jim podobné spisovatele u západních i jižních Slovanů až k Dobrovskému, Jungmannovi, Palkovičovi a Tablicovi i jejich rovesníkům a žákům, z nichž jistě v této souvislosti třeba jmenovat zejména Antonína Marka. Ale nikdo z nich nevyslovil to, co cítili slovanští vlastenci té doby, ba co vyjadřovali mnoha a mnoha výroky, dějinně poučenými, s takovou silou citovou a v tak básnický strhujících obrazech jako Kollár. Stalo se to sociálním faktem, který působil nejen na Kollárovy rovesníky, ale vždy, kdykoli se opakoval nový nápor germanisace.

Dnes náleží už také k dějinným skutečnostem zhodnocení Kollárova významu od Zdeňka Nejedlého na večeru Slovenského výboru v Moskvě 29. července 1943 na pamět 150. výročí narození Jana Kollára.⁵⁵ Kollárův protest proti germanisaci Slovanů stal se tu politickým programem a dodával sílu bojovníkům proti hitlerčikům, proti okupaci a germanisaci. To, co řekl Zdeněk Nejedlý v tak těžké době o významu Kollárově, bude platit jako trvalý poznatek: „Kollár zůstal živým činitelem v životě slovanských národů i po své smrti, a sté výročí jeho narození bylo velkým slovanským svátkem. Tak Kollára vzpomínáme i dnes. I dnes je Kollár aktuální, ano, aktuálnější, než byl kdykoli předtím. Sjednocení slovanských národů pro boj proti Hitlerovi — nebylo důležitějšího úkolu těchto národů než tento úkol. A jestliže dnes máme i druhé prostředky a známe i jiné cesty k uskutečnění tohoto cíle, než tomu bylo v době Kollárově, jedno zůstává u Kollára nezměnitelně živé: jeho pevná víra v budoucnost Slovanů spolu s druhými národy světa, i neméně pevná jeho víra ve vysoké lidské hodnoty slovanských národů. Tím nejlépe působil a dosud působí na slovanské národy.“⁵⁶

Tím je vystiženo také to, čím působil Kollár na jazykově literární obrození u Slovanů: pevnou věrou v budoucnost Slovanů, v jejich mravní hodnoty, kterou končí už Předzpěv k *Slávy dceři*. Pravý význam Kollárův uvědomili si po kritikách v letech šedesátých (Palárikově, Záborského a jiných) a vyslovili padesát let po jeho smrti právě ti Slovinci, kteří zašli až do krajnosti v odporu proti českému kulturnímu vlivu; bylo to opět zákonitostí protikladnosti diferenciacní a integrační tendence v obecných podmínkách politicko-sociálních.

Sotva by bylo lze najít výstižnější slova, než jsou slova Svetozára Hurbana Vajanského v Národních novinách r. 1902.⁵⁷ Bylo to právě půlstoletí před hodnocením Nejedlého za jiné politické situace, ale shoduje se to v jádře, to jest v hodnocení Kollárova slovanství a jeho víry v budoucnost Slovanů jako živého dědictví.

7.

Všem slovanským národům, ohroženým germanisací — a to byly tehdy kromě rakouských Slovanů také už Poláci — přicházela *Slávy dcera* na pomoc. Ale *Slávy dcera* nezapomínala ani na Srby a Bulhary pod jařmem tureckým.

Kollárovo rozhodnutí usídlit se v Pešti, tedy právě na hraničním pásmu mezi západními a jižními Slovany, přispělo jistě k jeho slovanskému nebo mezislovanskému pohledu, jak to souviselo s celou strukturou jeho básně: ta odrážela život luteránského kazatele, cele oddaného poetisování vztahu k Slovanstvu a k jeho ženskému symbolu, ve který se proměnila láska k snoubence požádané, ale dosažené — na štěstí — až po ideální poetisaci osobních vztahů.

Slovanstvo, matka Sláva i Slávy dcera jsou idealisace, převedené do klasicistické sféry a opírající se druhdy o humanisticko-barokní postupy a prostředky nejen thematicky, ale i v slovesné technice.

Především humanisticko-barokní pojetí slovanského národa, kmene, plemene (natio, gens Slavorum apod.) převážilo u Kollára všechny ty nové poznatky o slovanských jazycích a jejich vztahu, jak to podávaly úvody gramatik Dobrovského (české i staroslověnské), jak toho užil i Šafařík v úvodě svých Dějin.

Nejenom *Slávy dcera*, ale ještě rozpravy *O vzájemnosti* vycházejí z představy „slovanského národa“. Tím ovšem nemínil Kollár politickou jednotu, jak ji později chtěl ruský panslavismus (např. Vergun). Humanismus, lidskost, všelidství je základ, na který Kollár staví od počátku svou soustavu představ o Slovanech. Herderovo humánní a humanitní pojmání Slovanů, jejich povahy, minulosti a utrpení rozšířilo se ovšem mezi Slovany a zesílilo ty rysy, které vedly k slovanskému mesianismu. Kollár nejen vyhlašuje požadavek, aby Slovan byl především člověkem, on má hned mesianistickou vůli humanisovat svět Slovany. Jistě se účastnil na tomto filosofickém prohlubování slovanství odpor k vypjatému nacionalismu německému, jež poznal Kollár už za jenského pobytu. V klasickém vzdělání a ve vlivu jenského prostředí, byly také hlavní příčiny, proč se Kollár nikdy nezbavil představy, uvádějící slovanské jazyky na analogii poměru řeckých dialektů k spisovnému jazyku řeckému a na poměr německých dialektů k spisovnému jazyku novohornoněmeckému. Vždyť ani jazykozpytci Dobrovský a Šafařík neudělali pořádek v zastaralé terminologii. Odtud vzniká zmatek analogií, zejména postaví-li se Slovan té doby, opouštěje svou rodnou půdu, na piedestal Slovana obecného, Všeslovana, občana Všeslávie. Představa Všeslovana, Všeslávie byly u Kollára ústřední. Představa politického panslavismu — spojení Slovanů v jednom politickém útvaru — skutečně byla při všem snění demokraticismu o rovnoprávnosti všech národů, jak víme z dějin děkabristů a Cyrilo-metodějské společnosti. Většina tajných spolků a slovanských lóží na území polském, ruském a ukrajinském se zabývala touto politickou utopií. Ale hned v počátku jsou různosti názorů, do kterých zasahuje neujasněnost v samé podstatě otázky, pokud vycházela už z individualit slovanských národů, z jejich národnostního

rozlišení, z jejich jazyků. Myšlenka federace slovanských národů, kterou nesl zejména Spolek sjednocených Slovanů, sotva byla známa Hankově „ruské straně“, jak myslí Jakub Malý, který k „ruské straně“, kromě Hanky počítá Antonína Marka, Vetešníka, Šíra.⁵⁸

Naproti tomu nemůže se dělat z myšlenky federace Slovanů nějaký objev a tajemství: ti, co četli Rousseaua a Herderovy názory na Slovany a dělali paralely mezi starým Řeckem a soudobým Německem, nutně přicházeli také na myšlenku federace slovanské. V povaze českého a slovenského slovanství i rusofilství byla představa onoho množství lidu slovanského na chromné rozloze, viděná pospolu s rousseauovsko-herderovskou idealisací. U Kollára rozhodně je tomu tak, je tomu rovněž tak u Jungmanna a jeho kruhu. Dobrovský o nich suše poznamenává, že by byli ochotni zaměnit vídeňskou vládu za carskou, ale podstata tohoto rusofilství je přece jiná: je to víra v slovanskou lidskost, v sílu ruského lidu. Ovšem názor Kardeljův, že „ačkoli panslovanští ideologové vysvětlovali („dopovedovali“), že se opírají jen o slovanské Rusko, ve skutečnosti se opírali o ruský absolutismus, který byl hlavním sloupem reakce v Evropě“⁵⁹ sotva se dá podvrátit z hlediska mezinárodní politiky té doby. Kardeljovo konstatování slovanského nezájmu v masách slovanského lidu nedá se však přenášet do československých poměrů: souvislost československého etnika s Poláky a Ukrajinci už vedla k slovanskému povědomí. Otázka panslavismu, strašák panslavismu, který byl do mezinárodní politiky hozen Angličanem Dowringem, vznikl hlavně neporozuměním obsahu termínu, zavedeného v jiném smyslu samými Slováky, zejména Herklem. Bylo velmi potřebí, aby se sami Maďaři, v jejichž literatuře buržoasního období se užívalo velmi často termínu *panslavismu* pro každou národní akci slovanskou, podívali věci na kloub. Proto je třeba uvítat studii Endre Angyala o Kollárovi, kde ukazuje, že Kollár nebyl „pansláv“ v politickém smyslu toho slova. Ovšem politický význam slova *pansláv*, *panslavismus* se vyvíjel s politikou mezinárodní i s vnitřní jednotlivých státních útvarů už od třicátých a čtyřicátých let a bylo by k tomu třeba celé monografie, aby se osvětlily historické vztahy, které dávaly smysl užívání tohoto termínu. Zůstává faktem, že meternichovská policie, její četní agenti a konfidanti tajní i veřejní, kteří vyšetřovali Kollárův „panslavismus politický“ už před vydáním *Slávy dcery* r. 1832 v Praze na pokyn cenzurních úřadů, nenašli nic, co by vydání znemožnilo (podle Kollárova listu Kampelíkovi z 29. 4. r. 1832).

Rozpor, který je mezi Kollárovým slovanstvím — humanismem a jeho plánem vzájemnosti, je nejen věcí ideového vývoje v časovém a politicko-sociálním průběhu, ale především rozporem mezi básníkem, který zachytil svůj mladistvě plamenný, druhdy až revoluční odpor ke zlu, k násilí v jediném básnickém pathosu Předzpěvu, a mezi racionalistickým vykladačem, který přešel na posice liberalistického, pak konservativního legitimismu a konečně austroslavismu jako jeho přítel Šafařík a Palacký v Čechách, na Slovensku Štúr a jeho přátelé. Liberální buržoasie česká octla se na půdě konservativního legitimismu, kde od počátku už stál Jungmann, vůdce druhé obrozenské generace, rusofil v míře dovolené Svatou aliancí. Je možno formulovat věc takto: „Kollárova myšlenka jednotného slovanského národa a jeho hlavních kmeňov je vývinovým medzistupněm k ponímání národa, vlasti a vlastenectva u štúrovcov, u ktorých dostávajú tieto pojmy nový obsah. Kollárovo ponímanie vlasti a národa je blízke i ponímaniu vlasti a národa u Jána Hollého.“⁶⁰

Tato formulace staví vedle sebe historické jevy, ale jejich souvislost osvětluje jednostranně. Naproti tomu je známo, že Kollár přímo spílal štúrovštině a že s katolickým farářem Jánem Hollým se sešli v slovanském antikvářském názoru, téměř mytickém, nikoli v živém programu slovenského národa, o němž s plnou vážností přemýšleli štúrovci. To, co měl na mysli Sládkovič (*Otcovia draží! nehnevajte se / Na deje vlastného ducha, / Vy vodu liali na tie kolesá, / Vám hnutie toto prislúcha . . .*) je právě onen plamen hnutí a citění slovanského, z něhož se zrodilo citění a vědomí vlastního národa, ona

láska k široké slovanské rodině, v níž se uvědomil také cit k nejvlastnější otčině a mateřštině.

Je velkou zásluhou J. Kollára, že dotvářel představu solidarity čili jak to zval, vzájemnosti slovanské. Už samo označení staví se do určité opovice k označení panslavismu, všeslovanství.

Pojetí literární vzájemnosti je už konkretisovaný plán součinnosti mezislovanských. Přichází v době, kdy se u ustavujících se buržoasních slovanských národů cítí naléhavá potřeba sjednocení v národních jazycích a literaturách a součinnosti. Je tedy otázka, do jaké míry Kollár vyšel vstříc svým programem literární vzájemnosti slovanské potřebám národním. Jeho návrh na čtyři spisovné jazyky slovanské, to jest ruský, polský, český a „ilyrský“, je ovšem odsouzen samým životem slovanských národů. Běží o to, jak tento program vznikl, nakolik ho určovala doba vzniku, v čem přispěl — řečeno slovy Palackého v předmluvě k *Dějinám* — k tomu, aby „národ poznal sebe sám a spatatoval se v tom, čeho mu potřebí jest,“ a jak působil ve vlastním jazykově literárním obrození u Slovanů.

Kollár přišel do Jenu jistě slovansky uvědomělý; v tom nemůže být sporu o pilném čtenáři československé literatury a zejména Tablicových spisů. To, co se projevuje u devatenáctiletého Šafařika, musíme předpokládat také u čtyřia dvacetiletého Kollára. Zavinilo mnoho shánění cizích, zejména západních vlivů na Kollára, který není tak složitý, jak se jeví z mosaiky naznačených vlivů ideových. Jen proto, že byl slovansky citícím člověkem, mohla vzniknout jeho mohutná elegie nad poněmčením Polabanů a germanisací vůbec. Ale je otázka, zda správně viděl proces vlastních ustavujících se národů a zdali ho jeho nadměru vznícené slovanské vědomí nevedlo k optickému klamu.

Filologické chápání národního procesu, jaké bylo například u Jungmanna (zejména *Dvoji rozmlouvání o jazyku českém*), převládalo u československé inteligence a jistě odvádělo mladého theologa od pozorování sociálních podmínek, jak se projevovaly v Německu jeho studií. Sotva bude se moci popírat pokrokový charakter některých projevů studentské omladiny německé a nelze házet všechno do jednoho pytle se „zparchantělymi liberály“ a byrokratickými kariéristy. Tak to jistě také Engels nemyslí.

Skutečností je, že tu Kollár viděl hnutí, které mělo rysy národní a aspoň zčásti protifeudální. Jeho mladistvá revolučnost, kterou sdílel s Šafařikem, autorem písně o zboji, musila být posílena. Ukazuje-li se, že ve „Vlastenci“ zasáhl proti koloniální politice, je třeba říci, že podobné motivy jsou v politické poesii Němců, kteří tehdy — sami bez kolonií — upozorňovali na koloniální lupičství. Kollár ovšem s tím hned v Předzpěvu spojuje také jármo osmanské aktuální připomínkou v době bojů za osvobození Řecka, jejichž britský imperialistický smysl v rámci mezinárodní politiky mu zůstává utajený.

Myšlenku protestu proti politickému násilí vyjadřuje Kollár sice mnohokrát; její ilustraci násilím carského Ruska na sousedních národech se vždy vyhýbá. Čelakovského kritika carské asiatictvy Kollárovi nezapadala do básnicko rozrostlého významu „velikého dubiska“.

Stín „velikého dubiska“ zatemňuje Kollárovi i potřeby malých slovanských národů i později, ačkoli sám měl nejlepší příležitost ty potřeby vidět.

Kollár volil dobře Budapešť za místo své životní práce. Souviselo to i s jeho slovanstvím i s jeho „uherstvím“. Budín byl nejen centrem hospodářským, ale také kulturním, zejména po přeložení university z Trnavy (1777). Vedle Maďarů a Němců žila zde silná menšina srbská, bulharská, makedonská, rumunská, slovenská.⁶¹ Od r. 1796 si opatřila univerzitní tiskárna cyrilské typy a tak se Budapešť stala pro jižní Slovanův něčím podobným jako

dříve Benátky. Tisknou se tu knihy srbské i první makedonské (kázání Krčovského už od r. 1814, Pejčimovičovo Ogleďalo r. 1816), bulharský překlad Hübnerovy anthologie z bible podle ruského překladu (r. 1825), kniha, která rozhodla u Dobrovského pro uznání bulharštiny, atd. Je zcela přirozené, že se v tomto prostředí opět zrodila myšlenka na všeslovanský jazyk, a to v hlavě praktického advokáta Jana Herkela, rodem Slovák. Město, ve kterém žil a pracoval básník *Slávy dcery*, stalo se jakousi slovanskou Mekkou. Kollárovy osobní styky, zejména s Gajem, působily na další vývoj ilyrismu. To souviselo se čtyřjazykovou vzájemností slovanskou. Ilyrismus ovšem byl už jako obrodné hnutí charvátského národa dávno v pohybu a o vítězství jednotného spisovného jazyka se zasloužil především Karadžić. Ale příznačné je, že první znění rozpravy o vzájemnosti přinesl Srbski narodni list v Budině r. 1835, založený Srhem Pavlovičem na radu Kollárova, a poté s malými změnami Danica Ilirska (Gajova) v Záhřebě r. 1836.

Kollárovy politické názory jsou nabíledni už v jeho *Slávy dceři* z r. 1832. Filosofický základ jeho myšlení je už ve dvou kázáních *Dobré vlastnosti národu slovanského* (Pešť 1822). Přešla do rozpravy *O vzájemnosti slovanské*, ale před tím už je vytiskl v německém překladě Šafařík ve své *Geschichte* (1826); autorovo jméno neuvěd, snad proto, jak soudí Jakubec, že to byl také projev Šafaříkova myšlení.⁶² Kollárův osvícensky tolerantní deismus je bližší pietismu než pravověrnému luteranismu. Současný článek (z r. 1821) o maďarizování Slovanů v Uhrách byl publicistický počátek obrany, která vedla později až ke Scotu Viatorovi. Idea humanity, která postupuje obě kázání i tuto stať, je vzata z osvícenské tolerance a vede k toleranci národnostní i náboženské. Humanitní idea, zakotvující se v lidstvu, v člověku, zachraňuje Kollára před prostým theocentrismem a před slovanským mesianismem polské nebo ruské slavjanofilské ráže, na kterých ulpěla skořápka katolické a pravoslavné mystiky. Ve srovnání s tím zůstává Kollár racionalistou a do značné míry praktickým realistou, pracujícím pro skutečné potřeby především Čechů a Slováků. Základní představy, se kterými Kollár operoval, jsou zatíženy humanisticko-barokním dědictvím. Je to především „slovanský národ“, „slovanský jazyk“, „matka Sláva“ apod. Herderova humanita, Hegelova myšlenka o poslání národů ve vývoji člověčenstva, mesianistická víra v poslání Slovanů u Poláků v době před povstáním r. 1830, živená ostatně už také Herderovou idealisací Slovanů — to všechno se přirozeně opírá o víru v Prozřetelnost a stávalo se snadno základem všeslovanské filosofie Kollárovy: bylo třeba jen doplnit osvícenský humanismus (zejména Rousseauův a Herderův) tak, že Slované uchováli právě lidství v sobě, majíce v rovnováze cit a rozum, Hegelovu německou vrcholnou epochu sňovat ještě dále a na vrchol postavít Slovanstvo, vzít z polského mesianismu slovanského komplex utrpení, hrobu, vzkříšení, vítězství a uzavřít to představou humanisace lidstva skrze Slovanstvo, kulturní „Všeslavii“.⁶³ Slovanská myšlenka, slovanství dostalo tak aktuální obsah, který posloužil obrozenskému procesu jazykově literárnímu za konstituování buržoasních národů slovanských především v rakouské monarchii, kde vedoucí národové, Němci a Maďaři, je předešli ve vývoji.

Nás zde zajímalo především to, čím bylo obrození u slovanských národů Kollárem posíleno obsahově, ideologicky. Nepoliticky chápal Kollár literární vzájemnost už r. 1830. Zde je třeba připomenout růst tohoto programu mezislovanskou součinností. Po Murkovy⁶⁴ zkoumal tu otázku Pražák a zachytil hlasy pro usilovnější poznávání a styk se Slovanů těmito jmény: Palkovič, Dobrovský, Jungmann, A. Marek, Palacký, Šafařík, Tablic, Herkel, Herder, Linde, Woronicz, Kossakowski, Kucharski, Kopitar aj.⁶⁵ Vlastní program literární vzájemnosti tvoří však především Dobrovský, Jungmann, Linde, Woronicz, Kossakowski, Kopitar a zároveň s Kollárem i Šafařík. S jakými ohledy na stávající historickou situaci je dlužno počítat, ukazuje se na samém Jungmannovi. V překladě statí Jana Kossakowského, biskupa vilenského, který po návštěvě Prahy měl r. 1803 ve varšavském „To-

warzystwu Przyjaciół Nauk“ přednášku „Rzut oka na literaturę czeską i związek języków słowiańskich“, ukázkami z této stati Jungmanna sice zajímají praktické názory, které už inaugurují „vzájemnost“ literární, ale dostává se na scésti snem o všeslovanském jazyku a ve svém rakouském legitimismu by dokonce čekal od císaře, „otce Františka“⁶⁶ že Slovanům k všeslovanskému jazyku pomoci ráčí. Ačkoli Jungmann záhy od myšlenky všeslovanského jazyka odstoupil — Dobrovský měl jen ironický úsměv pro takové nápady — je třeba si připomenout, s čím se setkává Kollár v druhé obrozenecké generaci a co musil jako rovesník překonávat z přežitků minulosti, když jich nezůstal ušetřen ani Jungmann.

Že Kollárova čtveřice spisovných „nářečí“ slovanského jazyka vyplynula z daných poměrů, dokazoval Murko už ve vídeňském sborníku r. 1893.⁶⁷ Přece však už byla tu ukrajinská, slovinská, bulharská i slovenská literatura kromě běloruské a makedonské, o kterých tehdy Kollár ještě nemohl vědět, a jeho čtyřkmenovost odporovala vyhlašované snášenlivosti národní hned uprostřed slovanské rodiny a podporovala onen nesnášlivý „nacionalismus“, který Kollár odsuzoval. Zde jsme ovšem stále v zmatku pošinutých představ „Nation“ ve významu národ slovanský a „Natiönchen“ ve významu části onoho slovanského národa, tedy v pravém tehdejší smyslu buržoasního slovanského národa.⁶⁸ To, co později veřejně vyslovil Jan Palárik (v almanachu Lípě r. 1862, III, 277), že vzájemnost jen literární bylo krycí jméno pro politické cíle (tedy jinak řečeno jakýsi macchiavelismus, wallenrodismus), cítili asi mnozí. Proto Kollár do jednoho exempláře rozpravy přímo napsal o nepolitčnosti této kulturní vzájemnosti (přímo napsal: „... nemění Evropu v Rossii“). To bylo r. 1841. Před lety do exempláře Slávy dcery, věnovaného Koeppenovi, přímo psal o Rusku jako budoucím sjednotiteli Slovanů, to, co ostatně je v III. zpěvu Slávy dcery v známé znělce (271), kde mluví o soše, jejíž hlavu by tvořilo Rusko, ostatní části jiní Slované (zapomněl zde nejen na Bulhary, ale i na Ukrajince a Bělorusy, z čehož se usuzovalo na politický plán — mylně). V této znělce používá básnický mesianismus slovanský až nevhodného, s tolerancí a osvícenstvím neslučitelného obrazu: „Před tou modlou klekati by mohla celá Evropa anť oblaků vyšší „krokem svým by zemí pohla“. „Všeslávia“ . . . „vlast je naše“, Kollár prohlašuje jinde (II. zpěv, 257) a opakuje to v různých variacích, jak už před ním to cítili mnozí z jungmannovsko-tablicovské generace. Také sem náleží Kollárovo rusofilství se vším svým citovým, pomníkove nadneseným obdivem a oddaností, ale někdy až naivitou drobnokresby. Přechod na posice konservativní je už v *Slávy dceři* z r. 1832, kde posadil do slovanského nebe cara Mikuláše I., kdežto pro revolučně pokrokové básníky Byrona, Puškina, Mickiewicze měl jen svou míru „vzájemnosti“, kterou nakonec v rozpravách o vzájemnosti přímo opřel o legitimistický a kontrarevoluční základ.⁶⁹

Důsledně podle své teorie a proti smyslu sociálně politického vývoje trvá Kollár slepě na společném československém jazyku a dostává se až k sotva omluvitelným výrokům v protestu proti Štúrově reformě *Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky* (1846), který sám z třetiny vyplnil. Společný spisovný jazyk chtěl udržet další slovakisací bibličtiny, kterou psal zejména v Zoře, orgánu Spolku milovníkův řeči a literatury slovenskej v Pešti (1835—1840); spolek sdružoval katolické a evangelické Slováky a Kollár byl jeho předsedou. Jeho pomocník Godra šel ještě dál v slovakisaci. Karel Kuzmány „Hronku“ vydával tradiční českoslovenštinou.

Štúrovci, většinou evangelíci, vyžádali si pak jakéhosi požehnání od bernolákovce katolického faráře Hollého; vlastního rozněčovače plamene slovanského a tím i slovenského, poloosléplého tím zárem (také fysicky), ponechali

jeho osudu. I Čech Jan Kadavý, učitel na evangelické škole v Pešti, připojil se přímo k štúrovcům. To byla pro Kollára těžká rána. Ale ani ze spontánního souhlasu peštských Slováků se štúrovci Kollár se nepoučil.

Názor, jako by Kollár napsal svou rozpravu o vzájemnosti podle článku Antonína Marka je snadno vyvrátit tím, že „Kollárovy myšlenky všeslovanské byly již r. 1830 hotovy“.⁷⁰ Ovšem sám Murko uvádí na téže stránce, že „Kollár tedy v svém pojednání o vzájemnosti jen soustředil a zpracoval myšlenky, city a potřeby, které byly před ním a za jeho doby pronášeny v literatuře, v listech, v osobních stycích aneb se mohly abstrahovati z činnosti souvěkých slavistů“.⁷¹ Báseň „Slavjan“ na konci rozpravy o vzájemnosti (česky ve vydání rozpravy v Hronce a pak v německém překladě v německé úpravě Wechselseitigkeit), z básněná, jak sám Kollár praví „podle prostomluvy Ant. Marka“ dokazuje, že Kollár si byl vědom své kořenné souvislosti s českým slovanským hnutím, s českým rusofilstvím a že se k němu přihlašoval taktó veřejně. To, co zde bere od Marka, bylo přece už dávno obecným obsahem československého slovanomilství a rusofilství a také použitá obrazová tkáň stala se už mezi vzdělanci československými prostředkem dorozumívání, druhy už konvenčním. Československé hledisko v rozpravách o vzájemnosti také všude proniká. Proniká pak hlavně v otázce spisovné slovenštiny štúrovců.

Kollár už nechápal rozdíly mezi svou generací a generací štúrovců; viděl je především jazykově, filologicky, to jest dostával se k „národu“ skrze jednotný spisovný jazyk, zatím co se kolem něho slovanské národy ustavovaly jako historicky nutné jevy se společenskou úlohou, ke které si vytvářely své spisovné jazyky. Kollár spojuje filologické chápání s nejvyšším filosofickým pojetím národa, jak ho vytvořil hlavně francouzsko-německý humanismus: „národ jako nádoba lidství“. Kollár, sběratel, vydavatel a velebitel lidové poesie, neviděl ani u štúrovské generace — jako to neviděl v generaci mickiewiczovské a puškinovské — skutečný příklon k lidové tvorbě slovesné a tím naplnění toho, co sám hlásal, ale k čemu pro svůj klasicismus nedospěl. Odtud také nepochopení romantismu vůbec a nové umělecké metody zobrazování skutečnosti zvláště.⁷² Uzákonnění spisovné slovenštiny souviselo s ustavením slovenského národa a tím s celou jeho tvorbou kulturní. To nemohl Kollár pochopit především pro legitimistické okulary, kterými se díval na současný vývoj slovanských národů: vývoj za dvě desetiletí daleko předběhl to, co si o něm usmyslil Kollár v přelomu dvacátých a třicátých let. Právě tragický rozchod se štúrovskou generací, který sám Kollár těžce nesl, dokazuje, že mluvení o jakési jen legitimistické masce u Kollára jsou naivní nápady lidí, kteří masek sami užívají. Kritici Masarykovi a Benešovi neuvědomují si ani, že jdou v jejich stopách, když kollárovisky mluví o národní ideji jako síle, vytvářející národy, a že národní idea je výrazem už se ustavujících národů nebo obrozujících se národů, a že sem vede materiální vývoj už od renesance, humanismu a reformace. Nelze také znevažování vzdělanosti maličkých národů („Vzdělanost maličkých národů sama malicherná a neduživá bývá“ — tak už v *Kázních*), které se v rozpravě o vzájemnosti stupňuje až ve výtku „impiety“, nechce-li se „nárudek“ připojit k velkému národu, vykládat tak, že se to nevztahuje na malé národy slovanské: právě na ty se to především vztahuje. Třeba jen číst *Hlasý* a zejména si všimnout všech těch nebáseňských epithet, které dává Kollár „drotářčině“. A tyto malé národy to také tak cítily. Především Slováci sami. A zejména ještě menší národ, Slovinci. A Lužičtí Srbové nezačali ani uvažovat o radě Kollárově, aby si zvolili buď český, buď polský spisovný jazyk. Za všechny ty malé slovanské národy, které se staly národy na základě objektivních příčin hospodářského, sociálněpolitického vývoje a ve svém jazyku se právě uvědomovaly jako národy a sjednocovaly, vyslovil to Prešern:

*„Čeh, Poljak in Ilir, Rus svoj 'zobraziti jezik,
njih le mogočni ga rod ima pravico pisat';
Beli Hrovat, Rušnjak ne, Slovak ne, s Slovenci ne drugi,
tem gre, Slave pesam, lajati, tace lizat.“*

Ale to už náleží do zajímavé kapitoly zápasu o ilyrismus a proti ilyrismu. Bezprostředně sem však patří skutečnost, že Bohuslav Šulek, rodilý Slovák, jeden z hlavních pracovníků ilyrismu, přihlásil se k Štúrově reformě článkem *Národnost Slovaka* v Ilyrské Danici r. 1845, kde se zaměřil proti odpůrcům reformy, kteří mylně srovnávali ilyrismus, obrodné hnutí především charvátského národa, s kollárovským českoslovenstvím.

8.

Polské povstání r. 1830—1831 rozmetalo představy o blahodárnosti carského Ruska. Učilo rozlišovat mezi ruským lidem a carismem. Polští demokraci byli příkladem vlastenectví revolučního, protifeudálního, proticarského.⁷³ Ve čtvrtém desetiletí 19. století projevuje se dozrávání buržoasních slovanských národů. Představa slovanství a Slovanstva se mění. Humanisticko-barokní pojetí jediného slovanského národa je neslučitelné s projevy samobytnosti slovanských národů, a to i těch nejmenších. Ukazuje se, že tzv. čtyři kmeny slovanské jsou jen konstrukce, že ve skutečnosti je tu „kmenů“ daleko více a že se už přihlásily svými spisovnými jazyky a dokonce gramatikami spisovných jazyků a literaturami. Formulace Kollárova se pokládává za mezistupeň k pojetí slovanství u štúrovců. Časová blízkost formulace čtyřkmenového slovanského národa a formulace kmenovitosti jako východiska k pojetí slovenského národa u štúrovců (1835—1842) ukazuje, že nelze mluvit o mezistupni jako odrazu společenské struktury u Slováků. Ta je v průběhu kritických sedmi let celkem táž. Ale mezníky se musí posunovat ještě blíže. Záznam o schůzce Štúrových přátel a žáků na Děvině v dubnu r. 1836 mluví jasnou řečí slovenského národního uvědomění.⁷⁴ Kollárova československá formulace je ve své československé tradičnosti už opožděná. Její legitimistické, austroslovenské, liberálně buržoasní posice ukazují do Čech; zcela zřetelně se odhalují v německé versi rozpravy o vzájemnosti. Ale právě toho roku už štúrovská mládež „se hotuje na památném Děvině zasvětit padlé samostatnosti slovenské národní svátek“; přitom už sama je výrazem národní osobitosti slovenského buržoasního národa, který si vytvoří v nejbližších letech spisovný jazyk a literaturu jako prostředky svého sjednocení a kulturního života v celém rozsahu.

Opožděnost Kollárovy formulace vzájemnosti ukázal brzy nato Havlíček i pro Čechy, ačkoli se jim v pojetí „kmene československého“ dávala na papíře hegemonie, stejně jako původnímu „ilyrskému kmeni“, nemluvě ani o „kmeni ruském“.

Jestli nelze mluvit o mezistupni, lze mluvit o vývoji představ a pojetí, které zveřejnil a zobecnil Kollár. Bylo to základní poetické rusofilství Kollárovo jako výraz lidového rusofilství u Čechů a Slováků a potřeby ukázat nikoli jen historickou, ale současnou „slávu a výbornost“ Slovanů; toto rusofilství se vrátilo k Štúrovi po období polonofilském hlavně za studií v Halle (1838 až 1840). V Halle žily staré pietistické tradice a vládla zde Hegelova filosofie. Bylo nasnadě snovat dále to, co začal Kollár, který už do kontextu dějinných hegelovských epoch uvedl Slovaný. Bylo to třeba jen odůvodnit; důvod se

našel ve staré výzbroji humanisticko-barokního slavismu: *Slované od slova*. A dal se k tomu moderní výklad známý už z herderismu, který byl u Slovanů už před Herderem: umění slova, především píseň, ústní lidová tvorba, kterou tak vysoko hodnotili na západě. To vedlo také přes srbskou poesii lidovou k ruskému „Slovu“, především jako archetypu vši velké poesie lidové nebo pololidové. Slované jsou tedy svým uměním slovesným povoláni být nejvyšší, poslední vývojovou etapou, která se projeví výsostným slovesným uměním. Příklon k poesii lidové, a to nikoli jen teoretický jako u Kollára, ale skutečný, jak to vidíme v poesii štúrovců. Tedy skutečně vtrhnutí lidu do poesie, uplatnění lidu jako základu, jak tomu Slováky učili polští demokraté,⁷⁵ skutečný obrat proti feudalismu, i tomu, jak se projevoval u Kollára. Ale cesta k lidu, to znamenalo také spisovný jazyk na řečovém základě lidovém, slovenském. Cesta k lidu a jeho velké poesii u Srbů a Charvátů vedla k ilyriismu, k charvátskému obrození, které se projevilo přijetím nejrozšířenějšího dialektu za spisovný jazyk. Jen zdánlivě je protikladnost mezi slovenskou a ilyrskou reformou. Právě slovinský případ dokazuje, že zákonitost zrodu buržoasního národa, nastupující kapitalistické vztahy za rozkladu feudalismu žádaly soustředění národa jazykem jemu vlastním. Nic nepomohly Kollárovy pochvaly ilyriismu u Slovinců, zejména Vrazovu postupu. Vývoj musil jít přes ilyrské Slovince a použít jejich práce jen tam, kde bylo třeba, u Charvátů. Naproti tomu nemohl ani Štúr mít brzdicí vliv na ilyriismus u Charvátů, jehož dosah pro jejich obrození nedocenil v doslovu své knihy *Nářečja slovenskuo*. Je pochopitelné zanícení pro svatou věc ilyrské svornosti, se kterým Tkáčevič hájil ilyriismus; naproti tomu politické podmínky uzákonění slovenského spisovného jazyka neváží dost dobře a sjednocení charvátských, slavonských, dalmatských dialektů v jednom spisovném jazyku, který navazuje přímo na jazyk hovorový, srovnává protikladně s odtržením od spisovného jazyka československého.⁷⁶

S myšlenkou slovanské svornosti, jednoty kollárovskeho slovanského národa, slovanského jazyka, kterou Štúr jako jiní přijali už v mládí s představami Vseslávie, Vseslovanstva, Vseslovana jako vtělení humanismu, vyrovnával se Štúr rovněž hegelovsky: ruší čtyřkmenovost a tíhnutí k jednotě, navazuje hned na jednotlivé kmeny slovanské a vidí v této „kmeňovitosti“ vyšší možnost svornosti na etapě jednotnosti. Odtud vyvozuje další vývoj k slovanství, k slovanskému duchu. Zde už opouští reálnou půdu a upadá do idealismu „věčného rozumu“, projevů jeho v světových dějinách. V porevolučním vývoji tato tendence k hegelovské jednotnosti, doplněná hegelovskou filosofií státu a slavjanofilstvím, upadá v panrusismus. Hned od počátku proniká filosofií Štúrova mesianistická myšlenka Kollárova: Slované přivedou lidstvo k humanitě. Štúr tuto myšlenku hegelovsky stupňuje: Slované se obrodí duchovně a skrze Slovany se obrodí celé lidstvo.

Neznalost Slovenska a jeho vývoje vedla některé Čechy k podezřívání ruských slavistů, cestujících po Slovensku, z toho, že byli iniciátoři tzv. „odluky“, „rozkolu“. To je nesprávné chápání, i když je už dokázáno, že Boďanskij i Pogodin a jiní z nich byli slavjanofilskými exponenty a že měli vliv na vývoj rusofilství štúrovců. Nezdár petiční záležitosti u vídeňského dvora, neschopnost a slabost české liberální buržoasie a zainteresované české aristokracie musily vést Štúra a jeho přátele k naději v ruský stát. Státnost, chápaná hegelovsky, byla samoděržavná. Lidová státnost nevylučovala carovládu; naopak v patriarchálních tradicích ruského lidu (které také druhy vyjadřoval Kollár, nejen slavjanofilové) vyžadovala „dobrého cara“. Sem nakonec vede v politické praxi slavjanofilský a mesianistický hegelianismus, kterému se Štúr po revoluci přiblížil.⁷⁷ Štúr, političtější hlava nežli Kollár (v tom smyslu, že hleděl reálně na přítomné potřeby národa), šel po nezdaru ma-

ďarské revoluce a po neodměnění ilyrské a slovenské kontrarevoluce ze strany Vídně cestou slavjanofilů až do posmrtně vydaného *Slovanstva a světa budoucnosti* s hegemonií carského Ruska, kde byl přímo oporou oficiálního panslavismu, po pravdě řečeno, panslavismu. Ovšem v době, kdy píše článek *Panslavizmus a naša krajina* (v září r. 1847 v Slovenských národných novinách) stojí Štúr ještě na stanovisku uherského státu, demokratického federalismu; demokratická federace slovanských národů je tehdy v pozadí jako vidina neuskutečnitelná.

Štúr po odmítnutí výtek z panslavismu vyjadřuje lapidárně slovenské stanovisko: „A zatiaľ ani Slovákom, ktorí sa postavili vo všetkom na pôdu uherského štátu, nejde o nič iné, ako vydobyt' si to, čo majú iné národy a za čo teraz bojujú aj Maďari — osvetu a slobodu národného rozvoja.“⁷⁸ Štúr — přívrženec Hegelovy filosofie státu a reální taktik národního boje tu splývá. To stanovisko zaujímají štúrovci ještě za březnových událostí r. 1848. Marxistický slovenský historik konstatuje: „Ani vtedy o nejakom politickom panslavizme, t.j. o podriadení sa Slovanov carskému Rusku nebolo ani reči.“⁷⁹ Štúr se tedy odpoutal na čas od kollárovského legitimismu a obdivu „velikého dubiska“ za revolučního vývoje v Maďarsku.

Vztah Štúra a jeho přátel k maďarské revoluci r. 1848 charakterisuje marxistická věda slovenská takto: „Na druhej strane zostane faktom aj to, že Štúr nedozrel najmä politicky na zvládnutie situácie, ktorá sa vytvára v predvečer revolúcie v Rakúsku-Uhorsku. V spleti národnostných bojov a politicko-taktických manévrov zápasiacich strán a tried stratil orientáciu a za „nazdávany zisk“, hovoriac jeho slovami, ktorý sľubovala revolúciou obrozená viedenská vláda, ustúpil vo veci skutočného pokroku, ktorý razila, aj keď po mnohých stránkach obmedzene, revolúcia maďarská.“⁸⁰ Štúr nepochopil, že dozrála sociální revoluce a že otázky národní, a tím zejména otázka spisovného jazyka slovenského národa a jeho slovesné kultury, která mu právem ležela tolik na srdci, jsou součástí této sociální revoluce. Neuspokojení národních požadavků vedlo zase k výkyvu austroslovanskému a kontrarevoluci. Předrevoluční demokrat, ačkoli nikoli bez vnitřních rozporů, poznal feudální řád jako hlavní příčinu útisku sociálního a národního. Hegelovská idea vtělení boha a práva v stát způsobila po revoluci u něho recidivu legitimismu a slavjanofilství, ve kterém slovenství splývalo a podřizovalo se vyššímu celku. Ale to už bylo v době, kdy Kollár jako Bachův a Stadionův exponent zaváděl do slovenských škol „staroslovenštinu“, tj. bibličitinu. Také česká liberální buržoasie neobdržela od Vídně, které se podařilo pomocí Windischgrätzových kanonů v Praze a pomocí carských kozáků potlačit revoluci, „nazdaný zisk“ za svou neutralitu. Branné kontrarevoluční vystoupení Charvátů pod banem Jelačicem nebylo také kvitováno.

Zatím se rozvíjela literatura štúrovců v slovenském jazyku, který Štúr kodifikoval, jako nejlepší doklad trvání a růstu vnitřně se sjednocujícího a silícího národa. Ze slovanství zrodilo se v nadstavbě slovenství jako výraz vývoje v sociální struktuře. Jako dítě si uvědomí souvislost s matkou, tak si vlastenci slovenští ze stanoviska tehdejšího myšlení a nazírání zobrazovali sounáležitost „probuzeného kmene“ k matce Slávě, Slávii, Věslávii.

Nejlépe to vyjádřil J. M. Hurban slovy: „Náš kmeň sa prebudil, chce seba, aby sebou vplynul do Slovanstva.“⁸¹ Hurban se vyhnul kollárovským abstrakcím (Sláva atd.), zato „vplynutí do Slovanstva“ prozrazuje už hegelovsky pojímanou budoucí jednotu slovanskou. Ilyrismus u Charvátů vytvořil v té době základnu obrození charvátského národa a jeho součinnosti se srbským národem.

Poznámky

¹ V. I. Lenin, *Kritické poznámky k národnostní otázce*, Spisy, svazek 20, český překlad 1957, str. 25.

² Věnceslava Bechyňová, *Ruská literatura v díle V. F. Durycha a její význam pro Durychovo slovanství*, Slavia (1955) 2—3, 248—268. Také Ivan Pfafl, Vladimír Závodský, *Tradice česko-ruských vztahů v dějinách* (Projevy a doklady), Praha 1957, 56 a n.

³ Zdeněk Nejedlý, *České rusofilství*, Nové Rusko I. 1925, nyní Spisy Zdeňka Nejedlého, svazek I, Boje o nové Rusko, Praha 1948, 44 n.

⁴ Srov. Milan Kudělků, *L. J. Seršník*, Ostrava 1957, 82 n.

⁵ Fort. Durych, *Bibliotheca slavica I*, Vindobona MDCCXCV, 35 c.

⁶ L. c. 30.

⁷ E. Winter, *Der böhmische Vormärz in Briefen E. Bolzanos an A. Přihonský* (1824—1848) Berlin 1956; Miloslav Novák, *Austroslavismus, příspěvek k jeho pojetí v době předbřeznové*, Sborník archivních prací, VI. (1956), č. 1, 26—50; srov. Jaroslav Vávra, *Poměr česko-ruský v době předbřeznové* (Na okraj několika nových prací k otázce austroslavismu a panslavismu), Československá rusistika (1957), 3, 454—466.

⁸ Srov. M. Murko, *Kollárova vzájemnost slovanská*, sb. Jan Kollár 1793—1852, red. Fr. Pastrnka, Vídeň 1893, 212.

⁹ B. Engels, *Německo v předvečer revoluce*. Praha 1952, 26.

¹⁰ Podle Vaso Bogdanova, *Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848/49*, Zagreb 1949, 12, 20.

^{10a} Srov. Andrej Melicherčík, *Jánošíkovská tradícia na Slovensku*, SAV 1952, 115.

¹¹ Srov. Ján Tibenský, *Vznik, vývoj a význam veľkomoravskej tradície v slovenskom národnom obrodení*, sb. O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov, Bratislava 1956, 145 n.

¹² Srov. Tibenský, l. c.

¹³ Srov. Josef Macůrek, *České a uherské dějepisectví v počátcích českého a maďarského národního osvobození*. Josef Dobrovský 1753—1953, Sborník studií k dvoutému výročí narození, ČSAV 1953, 484 n. Srov. také Jos. Macůrek, *Dobrovského pojetí českých dějin a stanovisko k našemu historickému pojetí*. Slavia XXIII (1954), 177 n.

¹⁴ Srov. o tom Albert Pražák, *Dějiny slovenské literatury*, Praha 1950, str. 245 n.

¹⁵ Jaroslav Vlček, *Dějiny literatury slovenskej*, obnovené vyd. z r. 1890, Turč. Sv. Martin 1923, str. 27 n.

¹⁶ Ján Stanislav, *Anton Bernolák a Slovanstvo*, Jazykovedný sborník I—II (1946 až 1947), 1—21.

¹⁷ *Dissertatio philologico-critica de literis Slavorum..* atd. (Posonii 1787); kritické vydání v spise Jána Stanislava *K jazykovednému dielu Antona Bernoláka*, Bratislava 1941.

¹⁸ Srov. Stanislav, *Anton Bernolák a Slovanstvo*, l. c. 3 n.

¹⁹ Srov. Stanislav, l. c. 5 n.

²⁰ Eugen Paulíny, *Čeština a jej význam pri rozvoji slovenského spisovného jazyka a našej národnej kultúry*, sborník O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov, Sborník materiállov z konferencie Historického ústavu SAV, Bratislava 1956, 99—124; srov. str. 118.

²¹ V úvodě knihy dr. Imricha Kotvana, *Bibliografija bernolákovcov*, Matica Slovenská v Martine 1957, str. 8.

²² Fr. Votruba, *Eud v bernolákovskej a v štúrovskej reforme. K dialektickým rozporom v dobe uzákonenia spisovnej slovenčiny*. Literárnohistorický sborník SAV VI—VII (1949—1950), 47 n.

²³ Dr. J. Tibenský, l. c. 8.

²⁴ Už Daniel Rapant, *Maďarónstvo Bernolákovo*, Slovenské dielo 1929—1930, samostatně, Bratislava 1930, 22.

²⁵ J. Dubnický, v *Dějínách Slovenska* (Tézy), Příloha Historického časopisu III (1955), 92.

²⁶ Srov. Jaroslav Vlček, *Bernolák proti Bajzovi*, Slovenské Pohľady XVIII (1897), 561 n., a ve Vlčkově výboru článku *Slovensku* (Turč. Sv. Martin 1932), str. 278 n.

²⁷ Pohanu maďarónstva snažil se rozptýlit už D. Rapant, *Maďarónstvo Bernolákovo*. „Maďarónství“ má v průběhu půldruhého století různé významy: především třídní.

²⁸ Srov. Vlček, l. c., str. 289; týž v *Dějínách české literatury II* (1), 321; Votruba, l. c. 51.

²⁹ Srov. Votruba, *K dialektickým rozporom...*, l. c. 49 n.

³⁰ Peter Ratkoš, *K otázke etnického charakteru Veľkej Moravy*, sb. O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov, SAV, Bratislava 1956, 24—37, Pauliny jeho názor prijíma, l. c. 105.

³¹ Eugen Pauliny, *Čeština a jej význam pri rozvoji slovenského spisovného jazyka a našej národnej kultúry*, sb. O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov, Sborník materiálov z konferencie Historického ústavu SAV, Bratislava 1956, 99—124.

³² Pauliny, l. c. 113.

³³ Pauliny, l. c. 118.

³⁴ Fr. Trnka byl původem sice z Čech, ale studoval ve Vídni a byl knihovníkem v Olomouci; Vincenc Žák (psal se Ziak) byl rovněž z Čech; byl katolickým knězem na Moravě. „Diktátoři“, jak je nazval Palacký, už svým nemoravským původem ukazují, že nemohou být výrazem lidového kolektiva, ale dosvědčují jisté tendence, které byly v klerikální slozce nadstavby, sloužící reakční feudální základně. Údaje o spiscích jejich viz Jan Jakubec, *Dějiny literatury české II*, 1934, 494 a jinde. Trnka vydal r. 1830 mluvnici svého jazyka se „sbírkou českých dobro- i vlastnomluvů“ a brzy nato pojednání o českém jazyku spisovném (1831). Žák vydal Trnkovu mluvnici německy (r. 1842, pět let po smrti Trnkově).

³⁵ Josef Jungmann, *O různění českého písemného jazyka*, ČCM VI (1832), 167.

³⁶ Jungmann, l. c. 177.

³⁷ Fr. Palacký, *Posudek*, ČCM VI (1832), 367.

³⁸ Jan Novotný, *K úloze Františka Cyrila Kampelika v česko-slovenských vztazích v době předbřeznové*, ČMM, 76 (1957), 257—288, práce, založená na nových materiálech i na starších pracích, tak zejména V. Záhček, *Čechové a Poláci roku 1848*, I. Praha 1947, Fr. Jordán, *Mladá česká obrozenecká generace na Moravě a štúrovi před březnem roku 1848*. Sb. Ludevít Štúr, Bratislava 1956, 504 n.

³⁹ Srov. Novotný, l. c. 262.

⁴⁰ Tamtéž, 264.

^{40a} Pojetí Slavie, Slaviny Tablic určuje takto (Poezye 1806, 119—120): „Slovenští národové, v Uhřích zvláště, a v zemích k uherskému království přináležejících bydlící, jakovíž jsou Slováci, Srbové, Rusnáci, Charváti, Dalmatové, Vendové zde se personificirují v Slávii aneb i Slavinou jmenují. Ostatně k Slávii přináležejí i Rusové, Poláci, Slezáci, Čechové, kteříž poslední s Uherskými Slováky jedno a tož pismo majíce společnou snažnosti od starodávna literaturu svou zvelebovali, a až podnes zvelebovati mají.“

⁴¹ Jan Jakubec, *Dějiny literatury české*, 1934, díl II, 251.

⁴² Srov. Albert Pražák, *Národ se brání*, Praha 1945, 93 n.; P f a f f — Z á v o d s k ý, l. c. 47.

⁴³ Albert Pražák, *Dějiny slovenské literatury*, Praha 1950, 349.

^{43a} Srov. Melicherčík, l. c. 98 n.

⁴⁴ *Sebrané básně Antonína Marka*, Česká akademie věd a umění. Vydal Jan Jakubec, vyd. 2. Fr. Simek, 1953, 18.

⁴⁵ Srov. Leander Čech, *Význam Kollárovy „Slávy dcery“ v naší básnické literatuře*, sb. Jan Kollár, 1793—1852, Vídeň 1893, str. 109 n.

⁴⁶ Risto Kovijanić, někdejší lektor srbocharvátského jazyka při filosofické fakultě Komenského university, *Štúrovi srbski žiaci*, Slovenský denník 1936, č. 98. T ý ž, *Ludovít Štúr a Branko Radičević*, sb. Skultétyho, 195—198.

⁴⁷ Srov. F. Wollman, *Ústní lidová slovesnost v jazykové literárním obrození Slovianů*, *Slavia XXV* (1956), 555—584.

⁴⁸ Ján Kollár, *Národné zpievanky*. Vydal Eugen Pauliny, Bratislava I—II, 1953, srov. II, díl, 564 n.

⁴⁹ Angyal Endre, *Kollár Janos, az ember és az iro* (separát z Acta University Lajose Kossutha, Debrecín 1956, 117—144. Srov. Ján Ormíš, *Maďarská štúdia o Jánovi Kollárovi*, *Kultúrný život*, (1957), 29, 20, 7. — Richard Pražák, *Kollárovska studie Endre Angyala*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university, řada literárněvědná, D 4. (1957).

⁵⁰ Andrej Lanštyák, *Drobnosti z života Kollárovoho v Pešti*, sborník Jan Kollár, Vídeň 1893, 59.

⁵¹ J. Polívka, *Kollár sběratel a vydavatel písní lidových*, sb. Jan Kollár 1793—1953, Vídeň 1893, 163.

⁵² Eugen Pauliny ve vydání „Národní spievanky“, II, díl, Bratislava 1953, 610.

⁵³ Srov. J. Stanislav, *Anton Bernolák a Slovanstvo*, l. c. 9.

⁵⁴ Jan Herkel, *Elementa universalis linguae slavicae e vivis dialectis eruta et sonis logicae principis suffulta* (Budín 1826), označil všeslovanský jazyk a literaturu v něm panslavismem; srov. o tom F. Wollman, Prúdy 1926. *Panuropeismus a panslavismus*, Prúdy X (1926), 39 n.

⁵⁵ Srov. Zdeněk Nejedlý, *O literatuře*, Praha 1953, str. 101—113 (také v knihovničce Varu sv. 32, Praha 1952, zároveň s proslovem Alexandra Fadějeva).

⁵⁶ Zdeněk Nejedlý, l. c. 113.

⁵⁷ Nyní v Sv. H. Vajanského *Statich o slovenskej literatúre*, Bratislav 1956, šéfred. Ján Ferenčik, 217.

⁵⁸ Srov. Jakub Malý, *Zpomínky a úvahy starého vlastence z r. 1872*. Proti tomu namítá Jar. Vávra, že Malý věc dobře nepamatoval, že jinde zase spojoval znalost myšlenky slovenské federace s mladými demokraty. Jar. Vávra, *Poměr česko-ruský v době před-březnové*. (Na okraj několika nových prací k otázce austroslavismu a panslavismu), Čs. rusistika (1957), 462.

⁵⁹ Edvard Kardelj (Sperans), *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*, Ljubljana 1957, 169.

⁶⁰ Karol Rosenbaum, *Vlastenectvo Jána Kollára*, ve sborníku Zdenku Nejedlému, ČSAV, Praha (1953), 432.

⁶¹ Srov. Charalampie Polenakovit, *Stranici od makedonskata kniževnost*, Skoplje 1952, 78.

⁶² Jan Jakubec, *Dějiny literatury české*, II, 476.

⁶³ Vlivy na Kollára a význam rozpravy o vzájemnosti znovu probral Karol Rosenbaum ve vydání Ján Kollár, *O literárnej vzájomnosti*, SAV, 1954. K polemice s mými názory, zejména v stati Kollárův mesianismus v sb. Slovenská vzájemnost 1836—1936, Praha 1938, 34—59, připomínám, že jsem nespojoval Kollára jen se slovenským mesianismem polským, ale také i s německou filosofií (Herderem, Hegelem), která se odrazila ovšem i v mesianismu např. Woroniczově; připouštím i působení Ludena i Okena, které jmenuje Kollár v *Pamětech*. Řetěz slavismů viděl jsem už r. 1936 sociálně politicky, opíraje se o sovětskou vědu (srov. K metodologii 77 a jinde). Můj boj proti nacistickému „volkstum“ a „volkstümlichkeit“ rozbíjel představu jednoho proudu; už samo chápání „slovenské ideje“ jako řady zjevů („slavismů“) uvádělo historickou dialektiku do problému. V době, kdy běželo o odrazení hlavního útoku, nebylo kdy na podrobnosti, kterých se mohla chytit censura. Rosenbaum zaujímá stanovisko také k jiným pracím, zejména k těmto: Rudo Brtáň, *Vznik, vývin a verzie Kollárovy rozpravy o vzájemnosti*, 1942 a Andrej Mráz, *Ján Kollár*, 1952. Záslužná Bibliografie Jána Kollára od Jána V. Ormisa, SAV, 1954, má oddíl 45 (Prehodnocovacie hľadiská) chudý.

⁶⁴ M. Murko ve vídeňském sborníku r. 1893 v stati *Kollárova vzájemnost slovenská*, zvláště 214 n.

⁶⁵ Albert Pražák, *Sto let po Kollárově smrti*, Slovesná věda (1952), 3 n.

⁶⁶ V. Zelený, *Život Josefa Jungmanna*, Praha 1874, 79. M. Prelog, *Slavenska renesansa*, 41, 164. Alb. Pražák, *K pramenům Kollárovy Slovenské vzájemnosti*, Slovenský sborník (Pastrnkův) 1923, 316 n.

⁶⁷ M. Murko, l. c. 207 n.

⁶⁸ Srov. mou stať *Kollárův mesianismus*, v sb. *Slovenská vzájemnost 1836—1936*, uspořádal Jiří Horák, Praha 1938, 53—55.

⁶⁹ Srov. Ivan Pfafl — Vladimír Závodský, *Tradice česko-ruských vztahů v dějinách* (Projevy a doklady), Praha 1957, 93—94; také Karol Rosenbaum v knížce *Ján Kollár, pevec lásky k národu* (1956), vrací se k legitimismu Kollárovi, když ovšem ukázal význam jeho slovanství jako pokrokového činitele; rukopisný návrh na organizaci školství v monarchii, zvláště na Slovensku (Rosenbaum 27—28) je reakční, srov. Josef Karásek, *Jan Kollár ve Vidni 1849—1852*, sb. Jan Kollár, 1893, 62 n.

⁷⁰ M. Murko, l. c. 214.

⁷¹ Touto otázkou se zabývá v nynější době několik slovenských badatelů. Kromě Rosenbauma hlavně Rudo Brtáň, *Vznik, vývin a verzie Kollárovy rozpravy o literárnej vzájomnosti*, Lipt. Sv. Mikuláš 1942, Andrej Mráz, *Ohlasy ruských skutečností v diele Jána Kollára*, v knize *Z ruskej literatúry a jej ohlasov u Slovákov*, Bratislava 1955, 5 n.

⁷² Srov. Viktor Kochol, *Štúrovské úsilie o umelecký realizmus. K vzájomným vztahom štúrovskej poézie a nášho klasicizmu*, Slovenská literatúra I (1954), 18 n.

⁷³ Srov. Józef Magnuszewski, *Niekoľko poznámok k otázke slovensko-poľských vztahov v tridsiatych rokoch 19. stor.*, sb. *Ludevít Štúr, Život a dielo 1815—1856*. Sborník materiálův z konferencie Historického ústavu Slovenskej akadémie vied, SAV (1956), 443 n.

⁷⁴ Srov. Karol Goláň, *Ludevít Štúr a slovenské národné hnutie v tridsiatych rokoch 19. storočia*, sb. *Ludevít Štúr*, 14 n., 31 n.

⁷⁵ Srov. Vladimír Matula, *Štúr a Slovanstvo*, sb. *Ludevít Štúr*, 372 n.

⁷⁶ Tkáčevič, *Kratak opis dugog putovanja*, Danica Horvatska, Slavenska i Dalmatinska, 1847, 150 n.

⁷⁷ Elena Várossová, *Svetonázor Ludevíta Štúra*, sb. *Ludevít Štúr*, 93 n., 102 n.

⁷⁸ Cituji podle Matulovy stati, l. c. 379.

⁷⁹ Matula, l. c. 380.

⁸⁰ Elena Várossová, l. c. 113.

⁸¹ Srov. A. Pražák, *Slovenská otázka v době J. M. Hurbanova*, Bratislava 1923; Pražák cituje z listu Hurbanova Semberovi z 6. 5. 1844.

СЛАВЯНСКАЯ ИДЕЯ В ЯЗЫКОВО-ЛИТЕРАТУРНОМ ВОЗРОЖДЕНИИ ЧЕХОВ И СЛОВАКОВ

Чехословацкая область — средоточие гуманистически-барочного славяноведения и начатков научной славистики. В условиях разлагающегося феодализма и развивающихся капиталистических отношений в процессе становления буржуазных славянских наций славянская идея в области надстройки характеризуется диалектикой славянских, интегрирующих, а, с другой стороны, национальных, дифференцирующих стремлений. Ленинская теория о двух культурах служит критерием. Австрославизм можно подметить еще в его лояльной стадии на рубеже 18.—19. вв. Собственный австрославизм затрагивает также Словакию. Развитие гуманистически-барочного славяноведения в Словакии ведет от Якобеуса по Бернолака и Коллара. Идеологический треугольник пропаганды религии (Трнава—Угор. Градище—Оломоуц). Словакизация литературного чешского языка и великоморавской истории получает свое отражение в бернолакизме, который представляет переход от эпохи гуманизма-барокко к проявлению словацкой народности. Относительно малый удельный вес просвещенческой идеологии в феодально-сословном бернолакизме. Дух возрождения революционной тенденции в литературном творчестве словацких евангеликов. Заговор Мартиновича и Гайноци (венгерских якобинов). Сепаратизм в Моравии под влиянием бернолакизма, и идеи Коллара о компромиссном чехословацком языке. „Славия“ Таблица. Поэтические символы „Славии“ и разбойника (поэтизация Яношика Шафариком).

Сентименталистические социально-бунтарские и славянские мотивы в чешской литературе, а также в чехословацкой литературе в Словакии. Общая славянская идеология. Классицизм Коллара. Взгляды на устное народное творчество. Клерикальный консерватизм и легитимизм Коллара. Коллар не был панславистом в политическом смысле. В идеологическую надстройку становившейся чешской буржуазии проникает больше историзма, чем у словаков, где имеет перевес славизм. Поэтический протест Коллара против германизации и оценка его Зденеком Неудлым. Славянский гуманизм и мессианизм в колларизме как противоположность германского гибридного национализма. Боринговское пугало панславизма. Противоречия в колларизме. Колларизм — это не ступень развития в направлении к штурризму. Формулировка Коллара в его „Взаимности“ является чехословацкой, западной. Четырехъязычный, четырехплеменной славянский народ представляет анахронистическую конструкцию. Австрославизм в немецкой версии Wechselseitigkeit. Штуроуцы — выражение развивающейся словацкой буржуазной нации. Руссофильство Коллара и Штура. Последовательно гегелевская оценка идеализации славянства Колларом и гуманного мессианизма Коллара. Контрреволюционные и легитимистические позиции Коллара и Штура.

Перевод: *Р. Мразек*

DAS SLAWENTUM IN DER SPRACHLICH-LITERARISCHEN WIEDERGEURT BEI DEN TSCHECHEN UND SLOWAKEN

Die tschechoslowakische Region bildete den Mittelpunkt der humanistisch-barocken Slawenkunde als auch der Anfänge der wissenschaftlichen Slawistik. Während der Auflösung des Feudalismus und der Entfaltung der kapitalistischen Beziehungen äußert sich die Konstituierung der bürgerlichen Nationen im Ueberbau als eine Dialektik der slawisch-integrierenden und national-differenzierenden Tendenzen. Lenins Lehre von zwei Kulturen als Kriterion. Der Austroslawismus kann bereits in dem loyalen Stadium an der Wende des XVIII. und des XIX. Jhdts. festgestellt werden. Der eigentliche Austroslawismus greift bis in die Slowakei hinüber. Die Entwicklungslinie der humanistisch-barocken Slawenkunde führt von Jakobäus bis zu Bernolák und Kollár. Das Dreieck der Glaubenspropaganda (Trnava—Uherské Hradiště—Olomouc). Die Slowakisierung der tschechischen Schriftsprache

und der Großmährischen Geschichte führt zum Bernolákismus, der als Übergangsglied von der humanistisch-barocken Epoche zu den Äusserungen der slowakischen Nationalität aufzufassen ist. Schwache Aufklärungskomponente in dem ständischfeudalen Bernolákismus. Der Geist der Wiedergeburt der revolutionären Tendenz in den Schriften der slowakischen Evangeliker. Die Verschwörung von Martinovič und Hajnóczy (ungarische Jakobiner). Der mährische Separatismus unter dem Einfluß des Bernolákismus und der Kollárschen Idee einer ausgleichenden tschechoslowakischen Sprache. Tablicens „Slavia“. Die dichterischen Symbole der „Slavia“ und des Rebellen (Šafaříks Poetisierung von Janošík).

Sentimentalische gesellschaftlich rebellierende und slawische Motive in der tschechischen Literatur und in der tschechoslowakischen Literatur in der Slowakei. Gemeinsame slawische Ideologie. Kollárs Klassizismus. Verschiedene Ansichten über die mündlich überlieferte Volkspoesie. Kollárs klerikaler Konservatismus und Legitimusmus. Kollár war kein Panslawe im politischen Sinne. Der ideologischen Überbau der sich konstituierenden tschechischen Bourgeoisie weist einen größeren Ausmaß von Historismus auf als derjenige der Slowaken, wo das Slawentum vorherrscht. Kollárs dichterischer Protest gegen die Germanisierung und dessen Bewertung bei Zdeněk Nejedlý. Der slawische Messianismus und Humanismus im Kollárismus als Gegensatz des hybriden deutschen Nationalismus. Bórwings Gespenst des Panslawismus. Die inneren Widersprüche des Kollárismus. Der Kollárismus ist keine zum Stúrismus führende Entwicklungsstufe. Kollárs in der „Wechselseitigkeit“ enthaltene Formulierung ist tschechoslowakisch und verspätet. Die viersprachige, aus vier Stämmen bestehende slawische Nation ist eine anachronistische Konstruktion. Der Austroslawismus in der deutschen Fassung der Wechselseitigkeit. Die Gruppe von Stúr als Ausdruck der auftauchenden slowakischen Nation. Stúrs und Kollárs Russophilentum. Das Zu-Ende-Denken der Kollárschen Idealisierung des Slawentums und seines humanistischen Messianismus. Die gegenrevolutionären und legitimistischen Positionen Kollárs und Stúrs.

Übersetzt von M. Beck